



UN PASSEIG PELS BÚNQUERS DE L'ALT EMPORDÀ:

Estudi i difusió de la Línia P al Mont-roig (Darnius)

MÀSTER: Gestió del Patrimoni Cultural en l'àmbit local.

AUTORA: Sara Puig i Feixas

TUTORA: Dra. M^a Assumpta Roig i Torrentó.

Universitat de Girona, Febrer de 2012.

ÍNDEX

| | |
|--|----|
| Agraïments..... | 2 |
| 1.- Presentació | 3 |
| 1.1.- Objectius | 3 |
| 2.- Estat de la qüestió | 5 |
| 2.1.- Context històric | 5 |
| 2.2.- Estat actual de la difusió de la Línia P | 9 |
| 3.- La Línia P a l'Alt Empordà | 14 |
| 3.1.- Els búnquers del Mont-roig (Darnius) | 15 |
| 4.- Pla de difusió | 29 |
| 4.1.- La ruta | 30 |
| 4.2.- La senyalització | 32 |
| 4.3.- El tríptic | 34 |
| 5.- Pressupost | 35 |
| 6.- Aspectes legals | 38 |
| 7.- Viabilitat | 39 |
| 8.- Conclusió | 40 |
| Bibliografia | 42 |
| ANNEX 1..... | 44 |
| ANNEX 2..... | 52 |
| ANNEX 3 | 70 |

Agraïments

En primer lloc, voldria agrair el suport i la motivació que he rebut en tot moment d'Assumpta Roig i Torrentó, tutora del projecte, que sempre ha estat present quan l'he necessitat aportant idees i bons consells. I a tots els professors i professores del màster *"Gestió del Patrimoni Cultural en l'àmbit local"* als qui agraeixo l'aprenentatge que he anat adquirint al llarg del curs.

Per altra banda, voldria agrair a totes aquelles persones que m'han ajudat de forma desinteressada com el Sr. Joan Manuel Alfaro Gil, de Les Fortaleses Catalanes, que m'ha aportat informació i dades sobre el patrimoni militar de l'Alt Empordà; La Sra Maria Teresa Genís, tècnica de cultura del Consell Comarcal de l'Alt Empordà, que em va suggerir la idea del treball; Les persones que em van atendre tan amablement al Parc de Búnquers de Martinet i Montellà; En Pere Saló, professor del màster especialista en dret i a la Regina, la meva germana, que ha aportat la seva creativitat en el disseny gràfic dels plafons i tríptics.

Per últim, i pel que fa a l'aspecte més personal, m'agradaria agrair la implicació de la meva parella, en Sergi Valls, en el treball, motivant-me i acompanyant-me en la difícil tasca de localitzar alguns búnquers. Sense la seva vitalitat i optimisme, m'hagués estat molt més difícil. Gràcies.

1.- Presentació

Pel febrer del 2011, se'm va oferir la possibilitat de realitzar les pràctiques del Màster "Gestió del patrimoni cultural en l'àmbit local" al Consell Comarcal de l'Alt Empordà, a Figueres. Aleshores encara no tenia definit sobre quin tema realitzar el projecte però la tècnica de cultura de dit organisme, la Sra. Maria Teresa Genís, em va suggerir una proposta que em va semblar engrescadora alhora que factible: **l'ampliació i posada en valor d'una part dels búnquers pertanyents a l'Organització Defensiva dels Pirineus, popularment coneguda com a Línia P, a la comarca de l'Alt Empordà**, un sector fins ara força desconegut i poc treballat.

En un primer moment, he d'admetre que tenia un lleuger coneixement sobre l'existència de búnquers en zones muntanyoses i de la costa, però desconeixia el vertader significat històric i tot el que va representar. No obstant, poc a poc vaig anar comprenent que estava davant un projecte important, ja que es tracta d'unes fortificacions singulars i desconegudes, testimonis de la Espanya de la postguerra i que durant molts anys han restat silenciades pel qual la missió del meu treball serà precisament aquesta, realitzar un estudi i un pla de difusió per tal de posar en valor una part dels búnquers de la Línia, tal i com ja han fet comarques com la Cerdanya o el Pallars Sobirà.

1.1 Objectius

L'objectiu general del present treball no és un altre que continuar les tasques d'estudi i difusió que han realitzat les comarques anteriorment citades per tal de que el coneixement i la conservació d'aquestes fortificacions contemporànies també arribi al sector oriental dels Pirineus i, en concret, al sector de l'Alt Empordà. Es tracta d'una zona d'especial rellevància i que mereix un motiu d'estudi ja que era una de les més perilloses i actives en trobar-se en un punt estratègic (frontera francesa). Precisament per aquesta raó s'hi troben els búnquers més antics, que daten de l'any 1940, així com

la major concentració i varietat de nius de metralladora. Es tracta d'aportar un petit granet de sorra perquè en un futur proper, els búnquers puguin ser netejats, conservats i degudament senyalitzats per tal de donar-los a conèixer a la població del territori.

El projecte té com a objectiu específic posar de manifest la importància històrica d'aquestes fortificacions contemporànies perquè, en un futur, hi ha la intenció de declarar **Bé Cultural d'Interès Local** (BCIL) alguns dels elements del recorregut per tal d'assegurar-ne la seva protecció de cara al futur. Això ha de comportar un estudi de la tipologia i particularitat de cada búnquer per tal de destacar-ne el seu interès com a restes d'unes construccions que testimonien la memòria d'una època molt concreta del país.

Des del principi, he sigut conscient de la necessitat de documentar-me molt bé la Línia P i tot el que va representar així com un actiu treball de camp a la recerca de tots els búnquers per tal de familiaritzar-me amb el meu objecte d'estudi. Així que, cada cap de setmana, m'he dedicat a cercar les fortificacions a tractar, per fotografiar-les i documentar-les. Malgrat que cada assentament partia d'una normativa general en quant a construcció, això no va impedir que s'alterés segons la particularitat de cada zona.

Per últim, m'agradaria remarcar les dificultats en què m'he trobat alhora d'identificar i inventariar cada búnquer ja que, no cal oblidar que totes aquestes fortificacions es varen construir sota el més estricte secret militar. És a dir, a l'exèrcit franquista no li interessava airejar la intenció dels seus plans i tot el procés, que va durar poc més de 10 anys, es va fer de forma secreta. A més a més, cal afegir que la majoria d'aquests búnquers es van situar en terrenys particulars, sense el consentiment dels propietaris, de manera que aquests si que en coneixien l'existència però no sabien, ni de bon tros, el significat ni l'abast del projecte. Amb tot això vull assenyalar que el fet de que, fins fa relativament pocs anys, es considerés secret militar, fa difícil l'accés a part de la documentació que es troba en els arxius militars (a Segòvia i Àvila). A més, si a tot plegat li sumem la dificultat geogràfica alhora d'accedir a aquestes fortificacions i el fet

de que algunes es troben en terrenys particulars, encara en resulta més complex el seu estudi i difusió.

2.- Estat de la qüestió

2.1.- Context històric

Per tal d'entendre el sentit de la Línia Pirineus, una línia formada per 10,000 búnquers que havien d'anar situats per tota la serralada pirenaica per tal de defensar Espanya d'una possible invasió dels aliats i els nazis, ens hem de remuntar a l'Europa de principis del segle XX.

A principis dels anys vint, Europa acabava de sortir commocionada de la Primera Guerra Mundial, amb un balanç de més de 8 milions de soldats morts i milers de ferits. El sistema defensiu per excel·lència d'aquell període bèl·lic, les trinxeres, semblaven insuficients per fer front als avenços d'una artilleria cada vegada més potent i, sobretot, a la incursió de la aviació i els tancs de combat. És sota aquest context quan França, encara sota els efectes d'una possible amenaça per part dels seus veïns alemanys, decideix emprendre un nou element defensiu: *els búnquers*. Aquestes fortificacions construïdes a base de ciment armat i ferro tenien la funció de defensar-se d'un possible atac extern provinent de l'exterior alhora que passaven totalment desapercebudes degut a la seva posició estratègica, camuflada entre boscos i a sota terra, impedit la visibilitat de l'enemic, tan per terra com per aire.

Així mateix, aquesta primera línia de fortificacions, coneguda popularment com la **Línia Maginot**, estava formada per centenars de búnquers ben comunicats entre si a través de galeries subterrànies i equipats amb la tecnologia més moderna per tal de defensar la zona fronterera d'una possible invasió dels Alemanys.

A partir d'aquest moment, el fenomen búnquer comença a esdevenir un element defensiu clau i indispensable per tal de controlar i defensar-se en una Europa que tornava a sentir altre cop la guerra a prop degut a la pujada al poder d'Adolf Hitler, l'any 1933 i les seves intencions d'expansió i conquesta d'altres territoris. Sorgeixen noves línies de búnquers com la Sigfrid (Alemanya), l'Alpina (Itàlia) o la Unió Soviètica per defensar les seves fronteres.

Paral·lelament, Espanya, just abans que esclati la Segona Guerra Mundial, acaba de sortir d'una cruenta Guerra Civil, amb la victòria del bàndol del front nacional, encapçalada pel general Francisco Franco. El país inicia una nova etapa controlada pel règim franquista, mentre que a Europa es troba en ple procés bèl·lic amb dos bàndols clarament diferenciats: els aliats i els feixistes. La ideologia del règim franquista es situarà amb els darrers, i, en un primer moment, el fet de que la veïna França es posicionés amb els aliats va provocar la por d'una possible invasió d'aquesta degut a la proximitat entre ambdós territoris. Aquest fenomen explicaria, en part, el perquè d'un desplegament tan complex i costós per l'època (recordem que el país acabava de sortir d'una Guerra Civil) com és el fet de fortificar amb 10.000 búnquers tota la serralada dels Pirineus.

No obstant, l'explicació del perquè de la construcció de la Línia P¹, o Línia Pirineus, és complexa i variarà al llarg dels anys. En un primer moment, segons l'historiador i estudiós de la Línia P a l'Aragó, José Manuel Clúa², l'any 1940 ja existien nombrosos projectes per tal de fortificar els Pirineus Orientals. L'objectiu principal aleshores no era tant la por d'una possible invasió per part dels aliats sinó, un atac que tingués com a finalitat la restauració de la República a través dels republicans exiliats i amb l'ajuda dels aliats. Uns mesos més tard, en plena Segona Guerra Mundial, els fets internacionals varen fer canviar de parer les intencions inicials. Tal i com explica Lluís

¹ El nom oficial era Organització Defensiva dels Pirineus, la designació de Línia Pirineus va sorgir molt més endavant.

² CLUA MÉNDEZ, J. *Cuando Franco fortificó los Pirineos. La línea P en Aragón*. Saragossa. Katia. 2004.

Esteva³, “en la famosa entrevista a Hendaia entre Franco i Hitler, aquest darrer li va manifestar les seves intencions d’envair la Unió Soviètica l’any següent. En aquell moment Franco va pensar que aquest fet podria portar els Alemanys a la derrota i va començar a assumir la possible victòria dels aliats i a témer una invasió d’aquests en el seu territori.”

Malgrat el fracàs de la Línia Maginot i posar en dubte el sistema defensiu dels búnquers per frenar l'invasor, l'exèrcit franquista va pensar que la construcció de 10.000 búnquers a banda i banda dels Pirineus permetria frenar tot un exèrcit davant una hipotètica invasió per part de l'enemic (un enemic que va anar variant al llarg dels anys, com s'ha vist).

Què significa la Línia P ?



Figure 1 : carte générale de la « Línea P. » ou ligne des Pyrénées (source : *Complenda general Barcelona*; d'après : P. Sorribé, 1996).

1. Mapa de la distribució dels centres de resistència. Il·lustració de J.L. Blanchon i P. Serrat

L'anomenada Línia P, abreviació de la "P" de Pirineus, també coneguda com a Pérez o Gutiérrez, no és més que un nom amb el que es va voler designar el conjunt d'obres fetes durant els anys quaranta i principis dels cinquanta per tal de fortificar els Pirineus

³ BLANCHON, J.L, SERRAT, P, ESTEVA, L, *La "Línea P." : Topographie et conception d'un système de défense*. Fortifications et patrimoine. n° 3, juillet (1997), p. 36-42.

d'una possible invasió externa, tal i com expliquen J.M Alfaro i P. de la Fuente⁴, *“en els documents de l'època en cap moment es fa esment a la Línia P per designar aquesta obra sinó que la instrucció originària del sistema és anomenar-la **Organització Defensiva dels Pirineus o C-6.**”*

La línia defensiva estava formada per diversos nuclis o centres de resistència els quals solien albergar entre 40 i 50 búnquers. Cada assentament es construiria d'una manera determinada segons la tipologia d'armament que l'hagués d'ocupar. Així, es detecten assentaments construïts per contenir nius de metralladora, canons d'infanteria, fusells, morters o inclús granades. A part, també es construïren observatoris de comandament, dipòsits de munició i altres magatzems.

La majoria de búnquers van ser construïts entre **1944 i 1957** tot i que existeixen alguns projectes anteriors al **1939** que ja apuntaven en aquesta direcció, com els que es troben a La Jonquera, que daten de **1940**. Malgrat tots els esforços (tan econòmics com humans) per construir les fortificacions, de les quals, de les 10.000 del projecte inicial finalment se'n construïren la meitat, **la Organització Defensiva no es va arribar a fer servir mai ja que no va existir tal invasió**, i els búnquers van anar caient progressivament en l'oblit durant més de cinquanta anys. Convé recordar que l'any 1948 la ONU ordenà la reobertura de la frontera amb França i que, per tant, encara tenia menys sentit la presència d'una línia defensiva en aquesta àrea. Malgrat tot, l'exèrcit no va deixar de mantenir els búnquers fins ben entrats els seixanta.

El fet de considerar aquestes fortificacions com a secret militar va provocar que la majoria de les persones ignoressin l'existència de la Línia i tot el que va simbolitzar en la Espanya de la dictadura i la postguerra. Molts d'aquests búnquers varen acabar desapareixent degut a l'ampliació de carreteres o, simplement, reutilitzats com a refugis de pastors o magatzems de pagesos per guardar-hi eines o animals. En el pitjor dels casos, arriben en mal estat a causa del vandalisme de les persones.

4 ALFARO GIL, J. M, i Pablo de la FUENTE, Dues hores...als búnquers de la Jonquera, Girona, Les Fortaleses Catalanes, 2008. p. 23

No serà fins a mitjan dels anys 90, quan interessats en el tema començaran a investigar sobre l'ambiciós projecte de la Línia Pirineus amb la voluntat de ressaltar-ne la seva importància històrica i arqueològica. Els innumerables búnquers que poblen les muntanyes dels Pirineus són, sens dubte, un element patrimonial a conservar i a difondre, ja que la seva presència parla d'un període, fins ara volgudament amagat i misteriós, del país en què es temia fermament una possible invasió des de l'exterior degut al tumultuós context històric que s'estava vivint a Europa. Potser la construcció d'una línia fortificada en aquell moment ja estava força obsoleta a la resta d'Europa, però aquest fet no va frenar la idea de l'exèrcit de portar a terme aquesta obra tan complexa i difícil.

2.2- Estat actual de la difusió de la Línia P

Com s'ha indicat en l'apartat anterior, durant molts anys les fortificacions varen quedar totalment abandonades i sense cap mena de protecció que vetllés per la seva salvaguarda degut, en bona mesura, a que formaven part d'un secret militar. A més a més, el fet de trobar-se sovint aïllades i camuflades sota les herbes i les roques en dificultaven el seu accés. Només aquelles persones vinculades a la muntanya (excursionistes, caçadors, pagesos..) coneixien l'existència d'aquests búnquers però no sabien ni de bon tros l'abast del projecte ni el que va significar. L'interès creixent d'aficionats i estudiosos va permetre que a mitjan dels anys noranta sorgissin les primeres publicacions explicant la Línia P i l'abast del projecte. Per primera vegada, es comença a plantejar la recuperació arqueològica amb finalitats turístiques i culturals.

La Cerdanya: Parc de búnquers de Martinet i Montellà

És la primera aposta clara per donar un impuls a la valorització d'aquestes fortificacions militars contemporànies. Creat l'any 2007, després de molts anys d'esforços i intentant cercar recursos econòmics per tal de fer realitat el projecte⁵, el parc de búnquers suposa una proposta innovadora i atractiva que permet apropar al públic al món dels búnquers i la Línia P.



El parc, que he visitat a principis d'octubre de 2011, compta amb un **Centre d'Interpretació**, ubicat en un antic graner, on s'hi reproduïxen un seguit d'audiovisuals per tal de situar l'espectador sobre el que va ser la Línia P i el seu abast, tan a nivell històric com a nivell local. Posteriorment, una monitora acompanya als visitants a iniciar un recorregut, totalment senyalitzat a partir de plafons explicatius, on s'aprofundeix en l'estudi dels búnquers i es permet visitar un total de vuit búnquers de diferents tipologies. Una de les principals atraccions, és, sens dubte, la possibilitat de circular per tot un entramat de galeries subterrànies connectades entre si, una característica constructiva força singular, ja que normalment els búnquers estaven formats per una sola galeria.



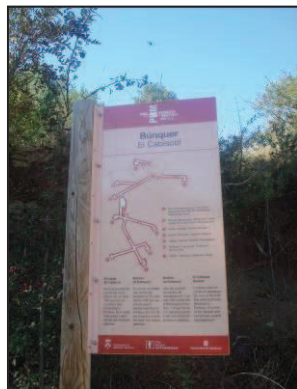
Així doncs, al **centre de resistència número 52** de Martinet s'hi poden contemplar una diverses tipologies de búnquers com, per exemple:

- **Punts de combat/ Nius de metralladora:** és el més nombrós i contenen bàsicament metralladores o fusells metralladors. Tenia la funció de defensar els punts d'artilleria i frenar l'enemic i es solia situar em un espai semisoterrat i protegit al voltant per mines, trinxeres o filats de pues. Estaven construïts amb

⁵ El parc compta amb el suport de l'Ajuntament de Martinet i el Memorial Democràtic.

ciment armat i tenien forma arrodonida. En el seu interior hi solia haver-hi una prestatgeria per tal d'emmagatzemar-hi la munició o el material de combat.

- **Punts d'artilleria / Canons:** L'orografia de Martinet va permetre la construcció d'una tipologia de búnquer destinat als canons d'artilleria. Es tracta de construccions amb galeries més amples, per tal d'albergar la maquinària pesant, i amb dues plantes. A la part superior normalment hi anava el canó d'artilleria i la part inferior el magatzem per a la munició o bé un dormitori, si els soldats havien de fer-hi estades llargues.
- **Punts d'observació/ Observatori de comandament:** El parc no compta amb cap observatori de comandament, no obstant s'ofereix al visitant la possibilitat de visitar-ne un a la veïna població de Músser.



2 i 3. Plafó informatiu i Niu de metralladora del PBMM. Foto Sara Puig. 2011

Realment el parc de búnquers enceta un model a seguir ja que a través de la selecció de diferents tipologies de fortificacions que es mostren permet al visitant fer-se una idea de la magnitud de la Línia i reviure, per uns moments, aquells moments aquells .

A través de les particularitats i disseny de cada búnquer el visitant pot apreciar que es troba davant una autèntica obra d'enginyeria militar que va significar molts esforços per l'època, i que, malgrat no es van arribar a fer servir mai, parlen d'una manera de pensar influenciada pel context violent i bèl·lic del moment.

El projecte de difusió i valorització dels búnquers de la Cerdanya no s'hauria d'aturar aquí, cal fer-ho arribar a la resta de punts estratègics de la Línia Pirineus. N'hi ha centenars que encara estan pendents de ésser estudiats, inventariats i difosos. Com per exemple l'àrea de la qual em centraré: **la zona del Mont-roig, situada al municipi de Darnius**. No és el meu objectiu crear un altre centre d'interpretació, però sí que considero necessari realitzar una selecció de fortificacions per tipologia i ubicació, que es situen al voltant de dit sector, per tal de senyalitzar-les degudament amb plafons explicatius i difondre-les de manera que arribi a tot el territori.

El pallars Sobirà: Itinerari pels búnquers de la Línia P a la Guingueta d'Àneu

El 12 de setembre de 2010 es va inaugurar a **la Guingueta d'Àneu**⁶ una ruta senyalitzada que permet la visita a quatre búnquers pertanyents al **centre de resistència número 76**, de la Línia P.

L'itinerari consisteix en una passejada per la riba del pantà de la Torrassa, que es pot fer de forma particular o bé amb guia, a través d'un servei que ofereix l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu⁷. No obstant, la modalitat de la visita no té res a veure amb la que ofereix el Parc de Búnquers de Martinet ja que les fortificacions en aquest cas es troben aïllades entre sí i no estan formades per galeries subterrànies. Es fan algunes visites guiades a l'agost i també visites concertades per a grups de més de 15 persones.

Les visites, a diferència de Martinet, no només es centren a parlar dels búnquers i la Línia P, sinó que també es parla del paper de la frontera, de l'exili durant la Guerra Civil i durant la Segona Guerra Mundial, dels maquis, i de la construcció inexplicable de tots

⁶ El projecte també va comptar amb el recolzament del Memorial Democràtic.

⁷ http://www.ecomuseu.com/cat/r_guingueta.asp

els búnquers quan tot això ja havia passat. I és que els búnquers de la Guingueta es van començar a construir l'any 1947 fins el 1954, quan les amenaces d'una possible invasió exterior ja havien perdut forma.

Actualment, amb una bona senyalització, les persones poden visitar-los lliurement, i compta amb informació suficient per poder-los interpretar. Tots es troben situats a peu pla, ben a prop del nucli urbà de la Guingueta, una atractiva zona amb aiguamolls, observatoris de fauna i zones de picnic molt transitades.

En el seu conjunt, la ruta permet visitar tres nius de metralladora i un refugi per a canó de muntanya, un tipus de fortificació molt peculiar, i segons explica l'expert de la zona, el Sr. Ignasi Ros, semblaria un cas únic en tota la Línia Pirineus.

Aragó: “La ruta de los búnkers” de Biescas i la recuperació de la Línia P a Canfranc

A principis de gener de 2011, **Biescas** també es suma a la iniciativa de recuperar, senyalitzar i difondre els búnquers del seu territori, en concret el **centre de resistència número 106**. En total la ruta la formen 16 fortificacions de les quals se'n poden visitar set. El sistema seria semblant al del Pallars, és a dir, neteja i condicionament dels búnquers i una posterior senyalització, concretament dos plafons explicatius de la línia P acompanyats d'un petit mapa de situació i fotografies de l'època.

No obstant, a diferència del parc de búnquers de Martinet, no hi ha cap guia que acompanyi als visitants per tal d'explicar tots els búnquers sinó que simplement s'han ubicat un parell de plafons a l'entrada on explica què va significar la Línia P. Tal i com expliquen des de l'Ajuntament de la localitat, no existeix cap ruta dissenyada ni cap visita guiada. Tampoc s'ha confeccionat tríptics explicant l'itinerari.

D'altra banda, la veïna població de **Canfranc** va iniciar pels voltants del 2005 una primera recuperació de sis búnquers a través d'un camp de treball internacional.

Posteriorment, es va tornar a obrir un nou camp de treball permetent-ne la recuperació de quatre més. Durant aquest procés es varen netejar i adequar per a la posterior creació d'un itinerari de fàcil recorregut per tal de conèixer de prop els búnquers de la Línia P en el territori.

El que crida l'atenció dels búnquers de **Canfranc** és que alguns han estat reutilitzats com a refugis per al Camí de Sant Jaume. És una altra manera de donar un ús diferent als búnquers de dimensions més considerables.

3.- La Línia P a l'Alt Empordà

Com hem dit anteriorment, l'objectiu d'aquest projecte final de màster, és l'estudi, posada en valor i difusió d'una part dels búnquers situats al Pirineu Oriental català, concretament a la comarca de l'Alt Empordà i ubicats al municipi de **Darnius**.

En aquesta comarca podem distingir diferents tipologies de búnquers segons l'època que es van construir. Pel que, bona part dels búnquers que es troben al sector del Pertús (La Jonquera) formaven part de la instrucció C-6 de l'Organització Defensiva. Es tractaria de la primera etapa constructiva dels búnquers (1940) en que es temia fermament en un possible atac per part dels republicans exiliats amb la finalitat de restaurar la República. Era una línia de defensa en profunditat que estava configurada per nombrosos nius de metralladora de tipologies ben diferents. A diferència dels de la instrucció C-15, més moderna (1945), sorprèn la majestuositat d'algunes d'aquestes fortificacions, amb tot un entramat de galeries, passadissos i estances per passar-hi una bona temporada. De fet, historiadors de la zona com J.M Alfaro, han publicat llibres on s'estudia específicament aquests búnquers i durant el mes de febrer de 2012 està previst que es comencin a fer visites guiades a alguns d'aquestes elements.

Recordem que aquesta zona era una de les més perilloses al ser una de les poques vies d'accés a la frontera més ben comunicada a partir de xarxes de carreteres, camins i

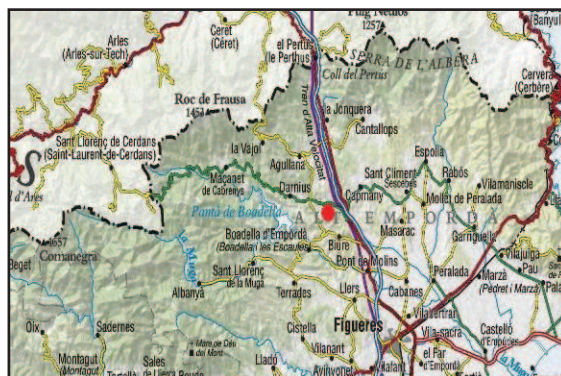
ferrocarrils. No resulta estrany, doncs, que l'exèrcit franquista el considerés un sector d'alt risc degut a la facilitat d'una possible ofensiva del nord cap al sud.

Ens trobem davant de la concentració defensiva més poderosa de tota la Línia P pel major nombre de búnquers, i alguns d'ells d'especial importància perquè són dels primers que es varen construir⁸.

Realitzar un estudi i treball de camp de totes les fortificacions de la zona requeriria anys, ja que moltes ni tan sols han estat localitzades, és per aquest motiu que en el present treball es farà un mostreig i una proposta de ruta d'una zona en concret: el Mont-roig.

3.1. Els búnquers del Mont-roig (Darnius)

Situació:



4 i 5. Mapa topogràfic centrat en l'àrea del Mont-roig. A la dreta, marcat en un punt vermell, la seva situació en l'Alt Empordà. Institut Cartogràfic de Catalunya (ICC)

Els búnquers en que centrarem l'itinerari es troben situats dins el terme municipal de Darnius, al nord de Figueres. Concretament, just al costat del veïnat de Mont-roig,

⁸ La majoria de búnquers daten de 1945 però els més destacats es concentren a La Jonquera i daten de 1943.

centrat per les ruïnes del castell amb el mateix nom, situat al vessant est del Mont-roig (301 m d'altitud), a l'interfluvi del riu Ricardell i el Llobregat d'Empordà.

El castell de Mont-roig (actualment en troba en un estat semi ruïnós) data del 1070 i formava part del comtat de Besalú. Deu el nom, segurament, al tipus de pedra argilosa que cobreix la muntanya.

Es tracta d'una zona d'interès natural i paisatgístic, coberta d'alzines, roures i pinedes fet que dificulta encara més la visió de les fortificacions. Alguns camins han quedat abandonats i es fa molt difícil l'accés amb vehicle normal. És necessari l'ús de cotxes quatre per quatre per tal de moure's per l'entramat de corriols i caminets de sorra i pedra que porten a banda i banda de la muntanya. No obstant, una ruta a peu o en bicicleta es pot seguir perfectament; de fet, existeixen ja algunes rutes que proposen aquest itinerari a través d'Internet.

El Centre de Resistència núm. 22 (Mont- roig):

Al Mont-roig es poden contemplar fortificacions pertanyents a la instrucció C-15 (1945), la majoria, i a la D-1 (l'espectacular búnquer observatori de divisió O-1) , que, per les seves característiques correspondria a la tipologia més antiga (1940), com els de la Jonquera.

Què eren els "Centres de Resistència"?

Tal i com explica Alfaro⁹: *"Els anomenats **Centres de Resistència** eren el conjunt de fortificacions construïdes per tal que un batalló (600 homes) pogués assumir el control defensiu de cada una de les zones concretes amb què era dividit el territori d'un sector."* Bàsicament tenien la missió principal de: adaptar-se de la millor manera al terreny i no perdre mai el contacte amb el comandament del sector.

⁹ ALFARO GIL, Joan Manuel, i Pablo de la FUENTE, Dues hores...als búnquers de la Jonquera, Girona, Les Fortaleses Catalanes, 2008. p. 42

El C.R que ens ocupa, el núm. 22, era centrat pel **castell de Mont-roig** i controlava la carretera de Darnius. Formava part del **subsector 12**, un sector d'alt risc ja que era l'encarregat de vigilar i defensar la penetració per la via de la Jonquera, i s'estenia des de la serra de Montpedrós (Peralada) al poble de Bassegoda, fronterer entre les comarques de l'Alt Empordà i la Garrotxa. S'hi havien de desplegar dinou centres de resistència i quatre de posició avançada. El C.R 22 havia d'anar situat a la **zona activa**.

Gairebé la totalitat dels elements del Mont-roig foren construïts entre **1947 i 1950**, en un moment en què es temia pel perill que suposava pel règim franquista la situació de la veïna França, recentment alliberada. Cal pensar que la majoria de refugiats republicans es trobaven en aquest país i els mateixos maquis varen intentar ocupar la Vall d'Aran a l'octubre de 1944. És a dir, en el moment en què es comencen a construir aquesta segona fase de búnquers, pertanyents a la organització C-15, l'enemic havia canviat. Segons els informes enviats al Quarter General de l'Exèrcit de Madrid, els maquis suposaven una greu amenaça per mantenir l'estabilitat del jove règim. Es tenien seriosos indicis de que els maquis estaven ben organitzats com a exèrcit regular. Per tant, calia disposar de tot una barrera de búnquers per tal de protegir-se del perill que suposava aquesta situació.

El C.R 22, segons un estudi inicial¹⁰, havia d'estar format per les següents fortificacions:

- 16 metralladores.
- 36 fusells metralladors.
- 1 canó contracarro
- 4 morters de 81 mm
- 3 metralladors antiaèries
- 2 canons d'infanteria
- 1 observatori de batalló

¹⁰ CLARA, Josep, *Els fortins de Franco. Arqueologia militar als Pirineus catalans*. Editorial Rafael Dalmau, Barcelona, 2010. p. 104

- 4 observatoris de companyia
- 3 refugis de personal

Un total de **70 búnquers** de diferents tipologies, que finalment es varen acabar construïnt tots. En general, la majoria d'elements visitats presenten bon estat. No obstant, en alguns llocs la pròpia vegetació, les filtracions de l'aigua i l'acció de l'home han deixat força malmeses algunes de les construccions.

Fer un estudi de totes les fortificacions de Mont-roig requeriria molt de temps, i s'escapa de l'objectiu del treball, que, com ja s'ha explicat al principi, és el de realitzar un mostreig de búnquers de diferent tipologia per tal de crear un itinerari (a través de senyalització) que ajudi a tothom que hi tingui interès, a descobrir el significat d'aquestes fortificacions contemporànies, que no deixen de ser patrimoni símbol de poder i territori.

Així doncs, s'ha procedit, d'una banda, a fer una selecció de diferents tipologies d'elements, i de l'altre, a escollir els que es troben situats en indrets relativament fàcils d'accedir per crear un itinerari real i factible.

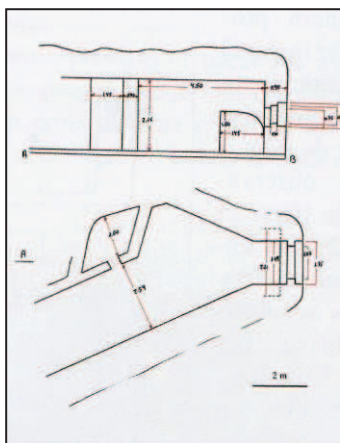
Descripció dels búnquers:

A: Búnquer de canó o contra-carro :

Les característiques de les construccions que trobem al llarg de la Línia Pirineus són assentaments defensius de diferent tipologia i missió. Així, la ubicació de cadascun dels búnquers es veu fortament condicionada per l'orografia del terreny. Molts d'aquests elements es localitzen a peu de les vies de comunicació, ja siguin carreteres o camins. De camí cap a l'inici de l'itinerari, just als peus del cim del Mont-roig, trobem la presència de nombrosos búnquers contra-carro que tenien la missió de protegir la

carretera secundària **GI-502** de blindats i camions. Com que tots són de la mateixa tipologia, s'ha optat per mostrar el més proper a l'entrada del camí que porta al castell de Mont-roig, on s'aniran localitzant la resta d'elements.

El búnquer de canó o contra-carro és una tipologia de construcció de dimensions considerables ja que havia de permetre l'entrada de vehicles pesats. La seva planta és rectangular amb una amplada d'uns 2,5 m i una alçada de 8 metres. En el seu interior s'observa un habitacle per protegir la munició. L'espitllera, a diferència de les de niu de metralladora, era més ample ja que havia de permetre la maniobrabilitat de l'armament pesat.



6. Model de planta i alçat d'un búnquer de canó antitanc. Dibuix: J.M Clúa Méndez



7. Tipologia d'arma que havia d'allotjar al seu interior. Foto: <http://www.elgrancapitan.org>

La principal missió dels búnquers contra-carro era la d'actuar coordinadament entre ells de tal manera que l'encreuament dels focs establissin una barrera pel pas dels blindats per la carretera GI – 502. En el cas del Mont-roig, el curs del riu Llobregat d'Empordà i el Ricardell servien de fossats naturals per impedir l'avanç dels blindats.

En concret, aquesta fortificació havia d'allotjar un canó contra-carro 75/46, molt més modern que els de la instrucció C-6. Era de fabricació espanyola, copiat del PaK-40 alemany.

Actualment es troba en un estat de conservació regular. S'hi pot accedir fàcilment ja que està a tocar amb la carretera. Potser precisament per això ha estat més víctima del vandalisme ja que es troba ple de brutícia i pintades. Així mateix, es pot observar que part de les roques que cobrien el búnquer s'han anat desprenent amb el pas del temps. No obstant, és el búnquer d'aquesta tipologia més proper a l'inici del recorregut que ens ha de portar a visitar la resta d'elements. És per aquest motiu que també s'ha escollit ja que en aquesta mateixa carretera se'n poden contemplar molts més exactament iguals.

Convé recordar que la majoria de les construccions que trobarem estaven pensades per passar el màxim de desapercebudes possible, per això es semienterraven o excavaven en la roca. Per camuflar-les, usaven pedres de l'entorn i s'afavorí el creixement de la vegetació entre les roques, com és el cas d'aquest búnquer contra-carro.

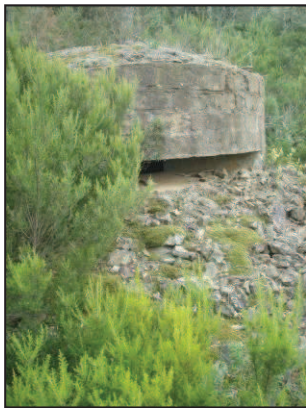


8.Estat actual de l'exterior del búnquer. Foto: Sara Puig 2011.

B: Niu de metralladora:

Es tracta de la tipologia de búnquer més nombrosa en el centre de resistència del Mont-roig. Normalment eren de planta quadrada o arrodonida i la distribució interior solia ser la mateixa en totes les destinades a armament.

En aquest cas, ens trobem davant un element de planta més o menys circular de 2x2 m i 1,8 m d'alt amb un forat rectangular a sota d'una de les espitlleres per col·locar-hi la munició. Habitualment els nius de metralladora comptaven amb una sola obertura o espitllera, tot i que en aquest búnquer se'n observen dos. D'altra banda, en el seu interior no s'aprecia cap tipus d'inscripció que ens permeti situar el búnquer en un regiment concret.



9 i 10. Exterior del búnquer i trinxera. Foto: Sara Puig 2011.

L'exterior del búnquer ha perdut parcialment la seva cobertura original, deixant al descobert un mur a base de maó. Malgrat tot, el sostre encara conserva la cobertura a base de pedres i vegetació tan característica per tal de camuflar-lo el màxim possible. S'observa una trinxera d'uns 3 metres que connecta amb l'entrada del búnquer, presència molt habitual en aquesta tipologia de búnquer.

Aquest búnquer és només una mostra d'un dels molts nius de metralladora que es construïren al Mont-roig. Com ja s'ha explicat anteriorment, es desplegaren un total de 16 elements destinats a metralladora i uns 36 més per a fusells metralladors. Algunes de les diferències que s'han pogut observar entre un búnquer i altre és la planta. La de

niu de metralladora és més arrodonida mentre que la destinada a un fusell metrallador presenta un aspecte més quadrat. A l'interior, a més, s'observa una petita banqueta just a sota de l'espitllera per tal de recolzar-hi el fusell, en el niu de metralladora no és necessari.

A part dels búnquers assenyalats específicament per l'itinerari, també s'han detectat nombrosos búnquers de fusell metrallador, sobretot a les parts menys elevades de la muntanya. Molt ben camuflats entre les herbes i roques, són relativament fàcils d'identificar malgrat que accedir al seu interior resulta molt complicat degut a la crecscuda de la vegetació.



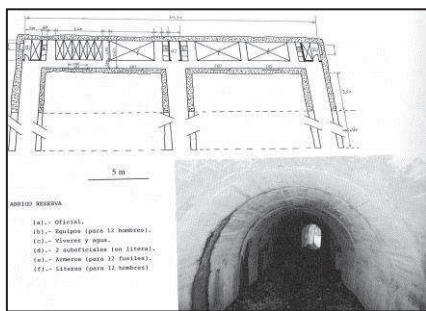
11 i 12: Exterior i interior del búnquer de fusell metrallador. Encara es conserva perfectament la banqueta per recolzar el fusell. Foto: Sara Puig 2011.

C: Refugis de personal/ dipòsit de munició:

Habitualment, cada Centre de Resistència comptava amb els anomenats refugis de personal o dipòsits de munició, unes construccions en galeria de mina que tenien l'objectiu d'albergar la tropa de reserva i els dipòsits de queviures i municions. Es solien construir de tres en tres i al Mont-roig se'n poden contemplar.

Situat estratègicament a la rereguarda, i allunyat dels búnquers d'artilleria i combat, presenta la característica planta rectangular i la galeria de mina. Es tracta d'unes fortificacions d'especial importància ja que servien per refugiar la tropa quan hi havia baixes temperatures així com salvaguardar-se davant un hipotètic atac en els punts estratègics del centre de resistència

Cal valorar l'esforç que suposava la construcció d'aquestes fortificacions, excavades directament a la roca. Generalment, es foradaven tres túnels, l'un al costat de l'altre, d'uns 10 o 12 metres de profunditat i al fons, per dins, s'havien de comunicar entre ells. No obstant, en el refugi de secció de Mont-roig, actualment no és possible comprovar-ho, ja que les tres entrades es troben parcialment tapiades per pedres i és força difícilós l'accés al seu interior.



13 i 14: A l'esquerra, dibuix de la planta que solien tenir aquesta tipologia d'elements. Dreta, estat actual d'una de les sortides al Mont-roig. Foto: Sara Puig 2011.

Els refugis de personal que es poden contemplar al Mont-roig es troben ubicats en un punt de difícil accés. Malgrat que són visibles amb facilitat per la carretera que porta al castell, caldria fer una neteja del camí que porta a aquests búnquers per tal de fer-los més accessibles per les persones que segueixen la ruta. Així mateix, també resulta necessari una neteja dels mateixos ja que es troben parcialment coberts de matolls i herbes.

D: Búnquer d'observació del Centre de Resistència 22:

Els búnquers d'observació o punts de comunicació s'ubicaven en llocs elevats i amb bones vistes per tal de vigilar la totalitat del Centre de Resistència. En el cas de Mont-roig es troba al cim de la muntanya, just al costat de les ruïnes del castell. De planta circular, solia tenir cinc espitlleres per tenir un major camp de visió. El de Mont-roig compta amb unes privilegiades vistes que permetien un control de tot el centre de resistència.

De molt fàcil accés, just al costat del castell, l'exterior presenta un estat força irregular. Dona la sensació com si s'hagués deixat a mig acabar, sobretot l'exterior de l'habitable quadrícula que precedeix l'observatori pròpiament dit a raó de les restes de material per cobrir-lo amuntegat en un cantó de la paret.

L'interior es troba en unes condicions força acceptables, tenint en compte el temps que ha passat i el relativament exposat al contacte amb les persones. Presenta un cert estat d'abandó que es pot observar a través de la brutícia i pintades i resulta una mica insegur accedir al seu interior ja que es troba molt arran d'un barranc. Caldria adequar-ne el seu accés i fer-lo més segur de cara als visitants, ja que actualment visitar-lo actualment resulta perillós.



15 : Imatge de l'interior del búnquer. Foto: Sara Puig, 2011

No obstant, l'element suposa un molt bon exemple d'aquesta tipologia constructiva i convé vetllar per la seva protecció per tal de que el visitant pugui comprendre la seva importància.



16 i 17: Imatges exteriors del búnquer. Foto: Sara Puig. 2011

E: Observatori de divisió – O.1

L'àrea del Mont-roig compta amb una espectacular fortificació anterior a l'execució de la Línia Pirineus: **l'observatori de divisió o O-1**. Juntament amb l'observatori O-2 d'Agullana, són les **úniques obres permanents construïdes corresponents a una planificació defensiva redactada a finals de 1939**, quan es temia fermament un possible atac de França (l'anomenada Instrucció D-1).

Es tracta d'un impressionant **observatori de divisió**, que tenia com a missió principal **controlar tot l'Alt Empordà**. Aquest és un búnquer molt important, ja que des d'aquest punt s'hi dirigien totes les operacions sota les ordres del cap de divisió. Era un punt de guaita, no armada, destinada exclusivament a controlar el territori. Només cal observar les imponents dimensions de l'exterior per entendre que ens trobem davant una fortificació molt més poderosa que les anteriors.

Aquesta tipologia de búnquer tan especial havia d'albergar tota una tropa i dirigir les operacions de l'Alt Empordà davant un hipotètic atac de l'invasor. Calia, doncs, una construcció de grans dimensions amb tot un entramat de galeries i estances

subterrànies per tal de donar resposta a aquestes necessitats. Així mateix, l'elecció d'un bon lloc, amb vistes panoràmiques de la frontera, també era un punt essencial per tal de controlar de manera efectiva tot el que succeïa a l'exterior.

Els trets característics dels búnquers anteriors a la Línia Pirineus, com és el cas de l'O-1, són, sobretot, les **grans dimensions** i les seves **estructures modulars internes**. És a dir, mentre que a la instrucció C-15 està formada per búnquers aïllats entre si i amb una distribució interior força senzilla, com les fortificacions esmentades anteriorment, la instrucció D-1, en canvi, es diferencia per la situació dels seus accessos a través de llargues galeries amb volta i nombroses dependències interiors.



17 i 18: A l'esquerra, imatge exterior del búnquer. Dreta, entrada d'un dels accessos. Foto: Sara Puig. 2011

L'observatori O-1 compta amb dos accessos molt ben amagats. El primer que trobem és el més proper a la carretera i resta totalment camuflat per plantes i matolls. Just a l'entrada s'observa una petita sala (figura 20) amb un parell de bancs a banda i banda (possiblement destinada als diversos soldats que hi havien de fer guàrdia) i just al davant s'observa un llarg passadís. A mà esquerra de la sala es troba una un petit habitacle destinat a la latrina (figura 19), per tal de satisfer les necessitats de la tropa en cas de restar bloquejats a l'interior de l'element durant dies. Cal pensar que si es donava la situació, no es podia córrer el risc de sortir a l'exterior.

Seguint el llarg passadís (uns 40 metres) s'arriba a una imponent escala que puja cap a l'observatori de divisió pròpiament dit. Just abans de pujar l'escala, a mà esquerra,

s'inicia una altra galeria que compta amb una sala circular amb armaris foradats a la mateixa paret a banda i banda que segurament fa pensar que es tractaria de l'armer o el repòs de munició.

Si continuem seguint el passadís s'arriba a l'altra accés o sortida i just a la dreta s'observa una altra escala que connecta amb l'observatori.



19 i 20: Habitable per la letrina. Dreta, habitacle possiblement destinat a fer guardia ja que es troba al costat d'un dels dos accessos principals. Foto: Sara Puig. 2011

L'interior de la sala destinada a l'observació és de dimensions força considerables compta amb tres grans espitlleres que en aquell moment oferien, segurament, unes espectaculars vistes a un sector de la frontera. Actualment, com és natural, amb el pas del temps la vegetació ha crescut i es fa difícil fer-se una idea del que podien arribar a veure.

Com ja s'ha explicat anteriorment, l'observatori de divisió era la fortificació més important de totes i la que més protecció necessitava. Per això, havia d'albergar moltes persones en el seu interior. No resulta estrany, doncs, que just al darrera de la sala d'observació, es trobi una habitació destinada, molt probablement, a dormitori per si en algun moment es requeria restar en el búnquer molt de temps. A l'habitació també s'observa una obertura de ventilació i un parell d'estanteries a banda i banda.

En definitiva, el búnquer O-1 suposa un dels pocs exemples executats amb més bon estat i més antic de tot l'Alt Empordà. El seu valor és inqüestionable. Només cal pensar

en la magnitud de la obra i la quantitat de persones que es mobilitzaren per construir-la. Cal tenir molt present les dificultats i l'esforç d'aquests homes anònims que transportaren tot el material des de molt lluny i sense l'ajuda dels mitjans actuals. Es coneix que en nombroses ocasions recorrien aquestes distàncies a peu, sense cap tipus d'ajuda.



21, 22 i 23: A l'esquerra, el mòdul d'observació amb tres grans espitlleres. Centre, habitacle on s'observa una obertura de ventilació possiblement destinat a dormitori. Dreta, una de les llargues escalinates que porten al mòdul d'observació. Foto: Sara Puig. 2011

Així mateix, l'observatori de divisió és un testimoni prou significatiu i remarcable del patrimoni monumental fortificat del segle XX a Catalunya que reflecteix de forma clara una manera de fer d'un període molt tumultuós. Fins ara força desconegut per tot el territori, poquíssimes persones coneixen l'existència de búnquers d'aquestes característiques tan singulars. Potser seria el moment de ressaltar-ne la seva importància per tal de protegir-la, salvaguardar-la i donar-la a conèixer a tots aquells que hi estiguin interessats.

L'Alt Empordà també compta amb un altra observatori, l'anomenat O-2 o popularment conegut com a "búnquer de Can Palau", ubicat a la veïna població d'Agullana. No obstant, tot i que és un búnquer d'especial importància, ja que, tal i com explica Alfaro¹¹ : "el mateix general en cap de la divisió situat a Mont-roig cedia al general situat a Can Palau el control de tir de gairebé la meitat de l'artilleria disponible pels

11 ALFARO GIL, Joan Manuel, i Pablo de la FUENTE, Dues hores...als búnquers de la Jonquera, Girona, Les Fortaleses Catalanes, 2008. p. 37

tres sectors de la frontera terrestre...per tal de fer-la servir única i exclusivament a la defensa del Sector del Portús” s’escapa de la trajectòria de la ruta proposada ja que queda més aïllat, però cal tenir-lo també present i conèixer la seva existència.

4.- Pla de difusió

Una de les parts importants d’aquest treball és, sens dubte, la difusió. De ben poca cosa serviria tot l’estudi i documentació anterior si no es fes amb l’objectiu de difondre i posar-ho a disposició de totes aquelles persones que hi tinguin un interès. Una documentació prèvia de cada búnquer de la ruta era necessària abans de donar-ho a conèixer de la millor manera possible i amb la màxima informació a tot el públic general ja que la finalitat principal del treball no és altra que donar a conèixer i posar en valor una part de la Línia Pirineus al territori de l’Alt Empordà.

A diferència d’altres sectors de la Línia, com per exemple Martinet (Cerdanya), els búnquers del Mont-roig es troben aïllats entre si de manera que la confecció d’una bona senyalització resulta del tot fonamental per tal de que els visitants puguin completar la ruta amb èxit. Pel que fa a la tipografia, es tracta de continuar el model iniciat per Martinet i la Guingueta, per tal d’unificar la Línia Pirineus en un mateix disseny.

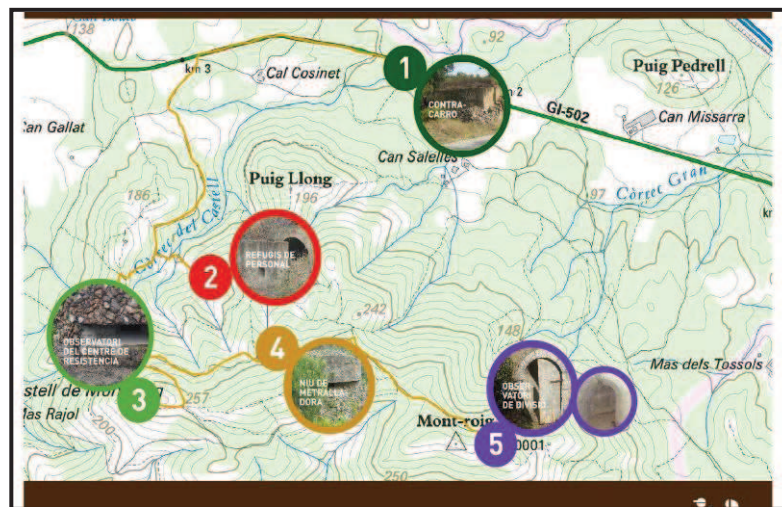
D’altra banda, a part de la senyalització també serà molt important donar a conèixer la ruta a tota la comarca a través de:

- **Tríptics explicatius** de la ruta que es difondran als següents llocs: Punts d’informació i turisme, ajuntaments, biblioteques, equipaments culturals, establiments i comerços de tota la comarca (hotels, restaurants, càmpings, botigues..).
- Creació d’una **web** per promocionar la ruta.
- Creació d’itineraris a peu o amb bicicleta (BTT).

- Visites guiades que podrien difondre entitats que hi tinguin relació com el **MUME** (Museu Memorial de l'Exili). Espais de la Memòria.
- Ús de les noves tecnologies (**facebook, twitter**) per difondre la ruta.

4.1- La ruta

Descripció de la ruta en temps real:



24. Mapa de l'itinerari proposat pels búnquers del Mont-roig. Imatge. Google Maps. Disseny: Sara i Regina Puig 2011

Es tracta d'una ruta que es pot realitzar tan a peu com en bicicleta. Si es realitza a peu, la dificultat és fàcil i té una durada aproximada d'unes dues hores, a ritme normal. És una ruta apte per a famílies amb nens que vulguin descobrir una part de la història del territori de l'Alt Empordà a través de la visualització de diversos búnquers de diferent tipologia pertanyents en la seva majoria a la Organització Defensiva dels Pirineus (Línia P).

Per realitzar la ruta cal prendre la carretera N-II direcció la Jonquera i agafar la sortida al km. 767 en direcció a Darnius i Maçanet de Cabrenys. Just a l'entrada de la carretera GI-502 s'hi instal·laria un **primer plafó** (veure annex) anunciant els búnquers del Mont-roig.

Al km. 2,5 de la carretera GI-502, a la dreta, ja es pot contemplar el primer element¹² (FITXA 1), el búnquer de canó contra-carro, i una mica més endavant, a l'esquerra, hi ha una entrada que porta a l'inici del recorregut. Actualment hi ha un plafó direccional que indica el castell de Mont-roig. És en aquest punt, inici del recorregut, on s'hi situaria el **plafó informatiu** (annex) per tal d'oferir unes mínimes referències històriques sobre l'itinerari alhora de facilitar-ne el seguiment a partir del mapa on s'assenyalaria la localització de les diferents fortificacions.

A continuació, cal seguir la pista forestal uns metres fins que s'arriba a una bifurcació. Per realitzar la ruta dels cinc elements caldria prendre el camí de l'esquerra, no obstant, el camí de la dreta permet contemplar diversos búnquers de fusell metrallador que es troben en força bon estat malgrat el pas dels anys.

Seguint l'itinerari proposat, es continua pujant la pista uns minuts. Entre els alzinars i les suredes, a l'esquerra i molt ben amagat, s'observa en la llunyania el búnquer de refugi de personal (FITXA 2) amb les seves corresponents tres entrades. És l'única part del recorregut que presenta més dificultat ja que per arribar a les fortificacions no hi ha cap pista ni camí de manera que cal endinsar-se al bosc i travessar el còrrec del Castell fins arribar a l'entrada del búnquer.

Deixant enrere el búnquer, el recorregut continua ascendint fins que al cap d'un quilòmetre s'arriba a una altra bifurcació. A la dreta portaria al castell de Mont-roig, amb el búnquer d'observació del Centre de Resistència 22 (FITXA 3). A l'esquerra s'aniria en direcció al búnquer observatori de divisió O-1

Seguint el camí de l'esquerra, i a mesura que es va avançant, a la banda esquerra de la pista es poden contemplar dos nius de metralladora. El primer es troba parcialment tapiat (l'espitllera està coberta de roques de manera que no es pot visualitzar el seu interior) i l'entrada, acompanyada d'una trinxera, està coberta de vegetació. Una mica

¹² Veure annex 1

més endavant es troba un altre niu de metralladora (FITXA 4) amb més bon estat que l'anterior.

Finalment, després de caminar uns 2,25 km més, a la dreta, i conscientment amagat entre la vegetació, s'observa l'impressionant exterior del búnquer observatori de divisió (FITXA 5). Per localitzar l'espectacular entrada, només cal caminar uns metres més i just abans de les runes d'una antiga cabana, s'observa un petit caminet que porta ben bé a una de les entrades del búnquer.

En aquest punt, els visitants completarien la observació dels cinc elements proposats per l'itinerari. A partir d'aquest moment, son diverses les alternatives que es podrien proposar paral·leles a la ruta:

- Visitar la resta de búnquers del Mont-roig que s'escapen de la ruta (búnquers de fusell metrallador).
- Completar la sortida amb una visita Museu Memorial de l'Exili, a tan sols 11 km de distància.
- Visitar altres fortificacions contemporànies de la zona (fortalesa de Bellaguarda, al Portús, o el castell de Sant Ferran a Figueres).
- Altres rutes proposades pel Memorial Democràtic a la zona.
- Ruta Salines –Bassegoda (la ruta dels búnquers del Mont-roig es troba situat enmig de la ruta de senderisme Salines –Bassegoda, que ofereix un ampli ventall de possibilitats per a tots els gustos, des de curtes passejades fins a excursions i travesses de llarg recorregut).

4.2- La senyalització

La dificultat d'accés i l'aïllament fan del tot imprescindible la creació d'una senyalització¹³ que permeti al visitant orientar-se i descobrir les principals característiques de cada búnquer. Una bona senyalització és aquella que fa aturar al

¹³ Veure la proposta de senyalització a l'Annex 3 del treball (pàg. 70)

visitant, de manera que aquest mostri un interès per apropar-se i informar-se de l'element patrimonial que té al davant.

Per tant, pel que fa a la senyalització, s'emmarcarà principalment en dues tipologies; **direccionals i informatives**. Les direccionals serviran per guiar al visitant en la ruta, indicarà la direcció que haurà de seguir, i les informatives es situaran d'una banda, a prop de cada búnquer i just a l'inici del recorregut.

Com s'ha suggerit anteriorment, la idea és integrar aquesta ruta amb la **Xarxa d'Espais de la Memòria** juntament amb els altres itineraris existents que difonen la Línia Pirineus. És, per tant, lògic que s'opti pel mateix model i disseny de senyalització que identifica aquesta xarxa ja que no deixa de ser una continuació de l'Organització Defensiva dels Pirineus.

Així doncs, pel que fa a les característiques de la senyalització, es distribuïran i dissenyaran de la següent manera:

- En el trencant de la Nacional II cap a carretera de Darnius (GI-502) s'ubicarà una senyal direccional de 60 x 210 cm amb el títol de la ruta "Búnquers de Mont-roig (Darnius)" i els quilòmetres que falten per arribar-hi.
- S'ubicarà un panell informatiu (faristol) de 84 x 57 cm just a l'inici del recorregut, a uns 2,5 km després del trencant. La idea és que el plafó proporcioni la informació necessària per tal de que el visitant descobreixi de forma entenedora i senzilla el **significat de la Línia Pirineus** i més concretament, el **Centre de Resistència 22 Mont-roig**, que és el que visitarà. Així mateix, el plafó anirà acompanyat d'un mapa de la ruta que marcarà l'itinerari a seguir i assenyalarà la situació dels cinc búnquers proposats.
- Es situaran plafons informatius davant de cada búnquer de la ruta de mides 60 x 210 cm seguint la mateixa unitat formal i estilística que els anteriors. En el plafó hi haurà una breu descripció de la tipologia de búnquer acompanyat

d'una imatge i una planta de l'element amb totes les parts, per tal de fer-lo el màxim d'entenedor possible. Aquestes dades seran suficients per tal de que el visitant tingui les eines necessàries per interpretar-lo i descobrir el seu significat.

- Durant l'itinerari, s'ubicaran cinc banderoles de camins de 45 x 20 cm que indicaran la distància que falta per arribar a una fortificació determinada.

Altres característiques que tindran aquests plafons:

- Material: resistent. Actes vandàlics, al mig de la muntanya, condicions meteorològiques adverses, de fàcil manteniment.
- Logotip: Plafons en quatre idiomes: CATALÀ/CASTELLÀ/FRANCÈS/ANGLÈS

4.3 El tríptic

Com s'ha assenyalat anteriorment, al principi de l'apartat de difusió, la creació d'un tríptic ajudarà a difondre l'itinerari per tota la comarca. Cal tenir present que degut al seu baix cost econòmic i la seva fàcil creació, serà el mitjà de difusió principal per tal de donar a conèixer la ruta als principals punts del territori. La idea és difondre els tríptics pels diferents comerços, ajuntaments, centres culturals, punts d'informació turística de les principals poblacions de l'Alt Empordà per tal de que ruta dels búnquers del Mont-roig esdevingui una proposta singular i diferent de les innumerables opcions existents en el territori.

El tríptic, al igual que la senyalització, seguirà el disseny identificatiu de la **Xarxa d'Espais de la Memòria**, per tal de no desvincular la ruta i serà el mitjà de difusió principal donat al seu baix cost i ràpida elaboració. A més, aportarà les informacions

essencials per tal de que el visitant s'orienti en el recorregut i alhora situar-lo en un context històric determinat¹⁴.

Les característiques del tríptic seran les següents:

- Plegable partit en tres cares. Mides: 20 x 10 cm.
- Mida A4 horitzontal. Paper reciclat. Imprès a 2 + 2 tintes.
- Contindrà la mateixa informació que el plafó informatiu de l'inici del recorregut, és a dir: Mapa amb la ruta senyalitzada i ubicació dels búnquers i breu descripció del context històric i del centre de resistència 22 amb diferents idiomes (català, castellà, anglès i francès).
- A la portada hi figurarà el títol de la ruta i una imatge de fons que recorda els búnquers: la pedra. A la part inferior apareixeria el logotip del Memorial Democràtic.
- El tríptic no tindrà cap cost i es distribuirà pels diferents punts anteriorment esmentats.

5.- Pressupost

Pel que fa al pressupost, anirà destinat bàsicament a la senyalització de tot l'itinerari a través de plafons i senyals direccionals i també a la neteja i manteniment dels camins que porten als búnquers. Resulta necessari, per fer més accessible la ruta, l'eliminació de la vegetació i neteja dels búnquers, tan per fora com per dins, per tal de deixar-los visitables. Això es podria fer a través de grups de camp de treball internacional, tal i com han fet altres punts de la Línia com Canfranc, a l'Aragó.

Respecte a com s'obtidria aquest finançament, caldria buscar vincles amb organismes de caràcter públic, com l'Ajuntament de Darnius, i afins amb el tema com per exemple

¹⁴ Veure la proposta de tríptic a l'Annex 3 del treball (pag. 70.)

el ja citat anteriorment Memorial Democràtic. També, degut a l'interès que té el Consell Comarcal de l'Alt Empordà per a la difusió de rutes d'aquestes característiques al territori, també es podria mirar de d'arribar a un acord amb aquest organisme. D'una banda, l'actual context de crisi econòmica que estem vivint, dificulta molt qualsevol inversió en aquesta mena de projectes, degut, segurament, a que hi ha altres prioritats. No obstant, es tracta d'un projecte que es podria realitzar en diferents fases, de manera que no caldria buscar tot el finançament de cop; es podria executar progressivament.

D'altra banda, la singularitat de projectes d'aquesta tipologia a aquesta zona de l'Alt Empordà bé haurien de merèixer una inversió per tal de fer-ho arribar a les persones del territori que l'habita i que, segurament, desconeixen del tot el significat i la importància d'aquestes fortificacions. Aquesta és la primera proposta a l'Alt Empordà d'una ruta d'aquestes característiques. Com ja s'ha citat anteriorment, hi ha un altre projecte en curs destinat a valorar les fortificacions de la instrucció C-6, anteriors a la Línia Pirineus, la majoria de les quals es troben a l'àrea del Pertús i la Jonquera. No obstant, en el present treball s'intenta continuar amb l'estudi i valorització de les fortificacions militars contemporànies de la Organització Defensiva dels Pirineus, seguint la línia encetada per altres comarques de Catalunya i Aragó.

COSTOS PREVISTOS

Senyalització¹⁵ **Import**

- 1 Faristol intermedi 84 x 57 1.530 € c/u
- 5 Banderola de camins 45 x 20..... 180 € c/u
- 6 Monòlits anunciadors 60 x 210 1.830 € c/u

TOTAL..... 13.410 €

Tríptic **Import**

- 3.000 tríptics.....317,16 €

Neteja i manteniment¹⁶ **Import**

- Tasques de neteja i condicionament dels 5 búnquers.....1.500 €
- Millora accessos..... 750 €

TOTAL PRESSUPOST.....15.977,16 €

¹⁵ Pressupost proporcionat per l'empresa *CAT PATRIMONI*. Pl. Barcelona 92, 7 baixos - 08280 Calaf. Barcelona. www.catpatrimoni.com

¹⁶ Pressupost facilitat per l'empresa *CAT PATRIMONI*. Pl. Barcelona 92, 7 baixos - 08280 Calaf. Barcelona. www.catpatrimoni.com

6.- Aspectes legals

Per tal de que, en un futur, es pugui vetllar per la protecció del conjunt de fortificacions proposada cal tenir en compte diferents aspectes importants.

Pel que fa a la propietat d'aquests elements, actualment continuen pertanyent al Ministeri de Defensa. No obstant, els terrenys en els quals es troben ubicats són de propietat privada. La rehabilitació històrica d'alguns d'aquests búnquers a altres municipis ha estat possible, en part, perquè el Ministeri de Defensa, als anys noranta, va deixar de considerar-los com a secret militar. Ja no tenia sentit mantenir en secret unes construccions que no tenien cap mena d'eficàcia a nivell defensiu i que, a més, presentaven un avançat estat de degradació i falta de manteniment. Així doncs, poblacions com Martinet i Montellà aconseguiren la cessió dels búnquers per tal de crear un espai museogràfic senyalitzat a partir d'un conjunt de vuit elements de diferent tipologia i interès. Posteriorment, vindrien iniciatives com les ja citades al Pallars Sobirà o a l'Aragó.

En el cas que ens ocupa, és competència dels **organismes locals**, i, en concret, del Consell Comarcal de l'Alt Empordà de proposar algun tipus de protecció (BCIL) a aquelles fortificacions que, per la seva singularitat i valor, mereixin algun tipus de declaració. Així mateix, també és competència de dit organisme, comunicar-ho al municipi en què es troben, Darnius, per tal de que aquest ho aprovi en ple.

7.- Anàlisi DAFO

Un cop executat el pressupost del projecte resulta necessari l'aplicació d'un pla de viabilitat per tal de determinar i detectar els possibles problemes i oportunitats en què ens podem trobar alhora d'encarar el projecte de ruta.

Un anàlisi a partir de la metodologia d'estudi DAFO permetrà determinar la viabilitat de la proposta:

| FACTORS EXTERNS | |
|--|---|
| OPORTUNITATS | AMENACES |
| <ul style="list-style-type: none"> - Primera aposta per valoritzar la Línia Pirineus a l'Alt Empordà. - Conservació i manteniment dels búnquers de la ruta. - Possibilitat de declarar BCIL el búnquer observatori de divisió (O-1). - Difusió de la Línia P per tot el territori. - Proximitat amb poblacions turístiques com Figueres (15km). | <ul style="list-style-type: none"> - Dificultat accés d'alguns búnquers. - Manca d'interès de les entitats per finançar el projecte. - Competència entre altres rutes de la Línia Pirineus (Cerdanya, Pallars...). - Dificultat per rehabilitar i acondicionar els búnquers per fer-los visitables. - Zona poc coneguda per persones de fora del territori. |
| FACTORS INTERNS | |
| DEBILITATS | FORTALESES |
| <ul style="list-style-type: none"> - Estat de conservació d'alguns búnquers precari. - Disposició de pocs recursos. - Els búnquers estan en terrenys de propietat privada. - Degradació d'alguns camins que porten als búnquers. - Falta d'interès per part de la població local (desconeixement). | <ul style="list-style-type: none"> - Ruta de curta durada i de fàcil dificultat. - Interès creixent per donar a conèixer la Línia P a Catalunya. - Compromís i interès del Consell Comarcal de l'Alt Empordà en salvaguardar part dels búnquers. - Possibilitat d'establir una xarxa comuna entre les altres zones (Martinet, Guingueta d'Àneu) per potenciar la ruta. - Conjuguar l'entorn natural (Mont-roig) amb el patrimoni històric-cultural. - Coneixement de diferents tipologies de búnquer en un sol itinerari. |

9.- Conclusió

A través d'aquest treball he intentat posar de manifest la singularitat i la importància històrica d'una tipologia de fortificacions contemporànies, els búnquers, testimonis de la Espanya de la postguerra i del franquisme. Aquestes construccions parlen de la por i l'amenaça del règim de Franco a una invasió externa però també parlen dels esforços sobrehumans d'uns homes anònims que, sense ajuda de vehicles ni carros, pujaren tot el material per a l'edificació d'aquestes fortificacions. En algunes ocasions havien d'excavar directament sobre la roca per construir determinats búnquers.

La Organització Defensiva dels Pirineus en el sector de l'Alt Empordà compta, actualment, amb molt poques propostes de difusió que permetin la descoberta de diferents tipologies constructives concentrades en un itinerari de fàcil recorregut. El present projecte intenta ser una proposta de ruta viable que combina búnquers pertanyents a la Línia Pirineus però també anteriors a aquesta, com l'espectacular búnquer observatori de divisió que finalitza el recorregut. D'aquesta manera, els visitants poden conèixer de primera mà, i amb el suport de la senyalització, les principals característiques de cada tipologia alhora que els permet situar-los en el context històric en què es varen construir.

M'agradaria ressaltar que en el treball s'ha optat per escollir aquesta ruta per la espectacularitat i singularitat que presenta el búnquer observatori de divisió (O-1) i perquè al mateix temps, en l'itinerari, es podien observar búnquers pertanyents a la Línia Pirineus de diferent tipologia. No obstant, convé tenir present la possibilitat d'altres propostes de ruta de la Línia Pirineus a la comarca que també podrien ser atractives i viables com per exemple a Garriguella o a emplaçaments tan atractius com la serra de Sant Pere de Rodes, on les fortificacions bé es podrien incorporar en el patrimoni històric i arqueològic del municipi.

Finalment, m'agradaria destacar que el projecte respon a l'interès creixent que està prenent la valorització del patrimoni militar contemporani i, més concretament, els

búnquers de la Organització Defensiva dels Pirineus. Aragó, la Cerdanya i el Pallars Sobirà ja han pres iniciatives per donar a conèixer aquestes fortificacions als seus habitants. És el moment, doncs, de que un dels punts més perillosos de la Línia Pirineus, l'Alt Empordà, comenci a estudiar, valorar i difondre aquelles construccions més rellevants que la configuren sense perdre de vista els vincles que es puguin establir entre les comarques anteriorment esmentades.

10.-Bibliografia

ALFARO GIL, Joan Manuel, i Pablo de la FUENTE, *Dues hores...als búnquers de la Jonquera*, Girona, Les Fortaleses Catalanes, 2008.

BERMÚDEZ, Alejandro, Joan V. ARBELOA i Adelina GIRALT, *Intervención en el patrimonio cultural. Creación y gestión de proyectos*, Editorial Síntesis, Madrid, 2004.

CHACÓN BELARRA, Carles, *Llançà: Un passeig pel territori descobrint el patrimoni*. Ajuntament de Llançà. Àrea de Turisme, 2010.

CLARA, Josep, *Els fortins de Franco. Arqueologia militar als Pirineus catalans*. Editorial Rafael Dalmau, Barcelona, 2010.

CLÚA MÉNDEZ, José Manuel, *Cuando Franco fortificó los Pirineos : La línea P en Aragón . Introducción, la Jacetania*. Zaragoza : Katia, 2004.

CLÚA MÉNDEZ, José Manuel, *Cuando Franco fortificó los Pirineos : La línea P en Aragón . La Ribagorza y Sobrarbe*. Zaragoza : Katia, 2007.

SERRA, Rosa, Lluís ESTEVA i Jordi PIÑERO, *Els búnquers de la línia Pirineus: memòria d'un temps de guerres*, Ajuntament de Montellà, 2007.

Revistes i altres:

Reportatge 30 minuts. 1996. 16-06-1996. Línia Pirineu: la defensa ignorada.

Revista "Sàpiens" núm. 64. Les mentides de Franco. P.18 – 27.

Webgrafia:

- <http://www.pirineosordesa.com/historia/434-biescas-la-ruta-de-los-bunkers>
- <http://www20.gencat.cat/portal/site/memorialdemocratic>
- <http://cultura.gencat.net/invarquit/cerca.asp>
- <http://www.catpatrimoni.com/>
- www.bunquersmartinet.net
- <http://www.ecomuseu.com/>
- www.icc.cat/
- www.museuexili.cat

ANNEX 1

FITXA 1

Búnquer de canó o contra-carro

Època : Construcció entre el 1947 i 1950

Tipologia : Contra-carro



Imatge exterior del búnquer. Foto: Sara Puig. 2011

Descripció : Búnquer situat arran de la carretera GI- 502 que porta cap a la població de Darnius. Es troba a molt pocs metres del trencant que porta al castell de Mont-roig.

El búnquer de canó o contra-carro, construït a base de ferro i formigó, és una tipologia de construcció de dimensions considerables ja que havia de permetre l'entrada de vehicles pesats. La seva planta és rectangular amb una amplada d'uns 2,5 m i una alçada de 8 metres. En el seu interior s'observa un habitacle per protegir la munició. L'espitllera, a diferència de les de niu de metralladora, era més ampla ja que havia de permetre la maniobrabilitat de l'armament pesat.

Dades històriques : Formava part de la instrucció C-15 que va ordenar Franco per tal de crear una línia defensiva a banda i banda dels Pirineus (Línia P) per tal de defensar-se d'un possible atac provinent de l'exterior (aliats).

Accés: No és complicat arribar-hi amb vehicle, ja que just al trencant que porta a Mont-roig hi ha espai per aparcar. No obstant, a peu pot ser perillós degut a trobar-se arran de carretera. A més a més, resulta difícil accedir al seu interior ja que el camí que porta a l'entrada de la fortificació es troba totalment abandonat, poblat de vegetació crescuda sense cap control.

El seu interior es troba ple de brutícia i l'espitllera es troba tapiada de manera que es dificultós contemplar-lo en la seva totalitat si no es disposa de llanterna.

Condició actual : Actualment el búnquer es troba en un alt estat de degradació producte de l'abandó de tots aquests anys. Exteriorment, part de la cobertura de les parets s'ha després deixant a la vista el mur de ciment original que actualment es troba replet de grafit.

L'interior del búnquer es troba ple de brutícia i l'espitllera es troba tapiada. Les parets també han estat víctimes d'actes vandàlics, cobertes de grafit.

FITXA 2

Búnquer de refugi de personal i dipòsits de munició

Època : Construcció entre el 1947 i 1950



Imatge exterior del búnquer. Foto: Sara Puig. 2011

Tipologia : refugi de personal

Descripció : Búnquer ubicat just a tocar del còrrec del Castell, construït directament a la roca. De planta rectangular i formada per diverses galeries en mina, sol tenir en la majoria dels casos tres entrades. No s'ha pogut accedir al seu interior al trobar-se tapiat però normalment presenta diverses estances destinades al dipòsit de queviures i municions i al refugi del personal.

Dades històriques : Formava part de la instrucció C-15 que va ordenar Franco per tal de crear una línia defensiva a banda i banda dels Pirineus (Línia P) per tal de defensar-se d'un possible atac provinent de l'exterior (aliats).

Accés: Molt difícil. Els camins que porten a la fortificació es troben abandonats i totalment poblats per vegetació crescuda sense cap control. Per accedir-hi, s'han de travessar diversos obstacles com el còrrec del Castell. Un cop s'arriba al búnquer, és impossible accedir al seu interior ja que es troba parcialment tapiat per les roques.

Condició actual : Actualment presenta un avançat estat d'abandonament. Les plantes i herbes han crescut i cobert sense control el terra que precedeix les entrades als elements. Degut a que es troba tapiat no s'ha pogut accedir al seu interior per comprovar-ne el seu estat.

FITXA 3

Búnquer observatori del Centre de Resistència

22

Època : Construcció entre el 1947 i 1950



Imatge exterior del búnquer. Foto: Sara Puig. 2011

Tipologia : Búnquer d'observació

Descripció: Es troba situat al cim de la muntanya, just al costat de les ruïnes del castell de Mont-roig. De planta circular, compta amb cinc espitlleres per tenir un major camp de visió, ja que havia de controlar tot el Centre de Resistència. També compta amb un petit habitacle de planta rectangular, segurament destinat a fer guàrdies.

Dades històriques: Formava part de la instrucció C-15 que va ordenar Franco per tal de crear una línia defensiva a banda i banda dels Pirineus (Línia P) per tal de defensar-se d'un possible atac provinent de l'exterior (aliats).

Accés: A peu o amb bicicleta no presenta cap problema. Amb cotxe, si és un tot-terreny tampoc. Es fàcil de trobar ja que està just al costat del castell de Mont-roig. No obstant, accedir al seu interior actualment és força perillós ja que es troba arran d'un barranc.

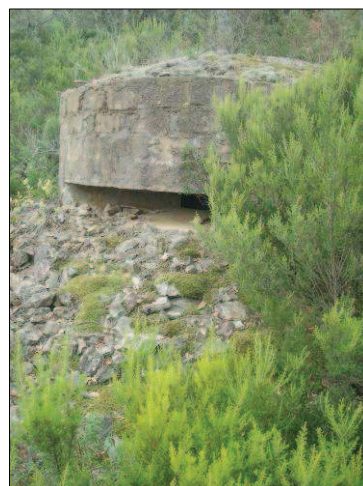
Condició actual : Regular. Exteriorment dona la sensació com si s'hagués deixat a mig acabar, sobretot l'exterior de l'habitacle quadriculat que precedeix l'observatori pròpiament dit, a raó de les restes de material per a cobrir-lo amuntegat en un racó de la paret. La superfície externa de la sala d'observació també ha sofert desprendiments de coberta, deixant al descobert la paret original. L'interior es troba en un estat regular, les parets presenten taques d'humitat i ha sofert actes vandàlics (pintades). S'observa brutícia degut a l'estat d'abandó en que es troba.

FITXA 4

Búnquer niu de metralladora

Època : Construcció entre el 1947 i 1950

Tipologia : niu de metralladora



Imatge exterior del búnquer. Foto: Sara Puig. 2011

Descripció: Es troba situat just en el camí que porta cap al búnquer observatori de divisió. Gaudeix d'unes privilegiades vistes a la serra de l'Albera i els Pirineus (Canigó). És la tipologia de búnquer més nombrosa a la zona del Mont-roig . De forma arrodonida, el seu exterior ha perdut part de la cobertura de pedra, permetent observar la paret original a base de maó. S'observa una petita trinxera d'uns 3 metres que connecta amb l'entrada del búnquer. Malgrat el pas del temps i la crescuda de la vegetació, encara es conserva perfectament.

L'interior està format per una petita estança, de 2x2 m de forma quadrada i unes petites escales molt inclinades que comuniquen amb l'habitable circular exterior que compta amb dues espitlleres i un petita estanteria construïda a la mateixa paret destinada a les municions. En aquest petit habitacle s'hi situava el soldat amb la metralladora.

Dades històriques: Formava part de la instrucció C-15 que va ordenar Franco per tal de crear una línia defensiva a banda i banda dels Pirineus (Línia P) per tal de defensar-se d'un possible atac provinent de l'exterior (aliats).

Accés: No és difícil arribar al búnquer ja que es troba just a sota del camí que porta al búnquer observatori de divisió. Es pot accedir al seu interior sense problema, però amb llanternes ja que hi entra tan sols la llum de les dues espitlleres. Accedir al pis

superior resulta complicat perquè sembla que no es va acabar de construir del tot l'escala.

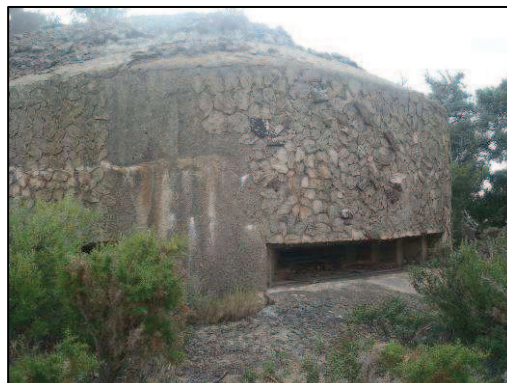
Condició actual : Regular. Part del cobriment exterior s'ha després i resta al terra. L'interior es troba en bon estat malgrat que és difícil accedir a la part superior del búnquer, ja que sembla que no es va acabar del tot l'escala.

La trinxera, tot i que es pot distingir perfectament, necessitaria també una neteja ja que es troba coberta de pinassa i herbes.

FITXA 5

Búnquer observatori de divisió

Època : Construcció entre el 1940 i 1941



Imatge exterior del búnquer. Foto: Sara Puig, 2011

Tipologia: Búnquer observatori

Descripció: Búnquer anterior a la instrucció C-15 (Línia Pirineus). Concretament, semblaria que formaria part de la instrucció D-1 (1939) per les característiques del disseny (grans dimensions i nombroses galeries subterrànies que comuniquen amb diferents nivells).

Els trets característics dels búnquers anteriors a la Línia Pirineus, com és el cas de l'O-1, són, sobretot, les **grans dimensions** i les seves **estructures modulares internes**. És a dir, mentre que a la instrucció C-15 està formada per búnquers aïllats entre si i amb una distribució interior força senzilla, com les fortificacions esmentades anteriorment, la instrucció D-1, en canvi, es diferencia per la situació dels seus accessos a través de llargues galeries amb volta i nombroses dependències interiors.

Dades històriques: Possiblement, formaria part de la instrucció D-1 (1939) per les característiques del disseny (grans dimensions i nombroses galeries subterrànies que comuniquen amb diferents nivells)..

Accés: Resulta difícil localitzar les dues entrades que porten a l'interior de la fortificació, ja que, al ser un búnquer tan important el que es buscava, precisament, és que passés el més desapercebut possible. No obstant, un cop s'ha localitzat és fàcil ja que es troba amagat en un corriol molt proper a la pista forestal.

Condició actual: Regular. Exteriorment, les inclemències del temps han fet que part de la cobertura hagi cedit, fent visible les parets originals. Les portes de les dues entrades estan rovellades i malmeses degut al pas del temps. No obstant, l'interior presenta un bon estat de conservació, malgrat els anys que han passat. Les estances es mantenen intactes. Caldria una neteja total del búnquer així com millorar el caminet que porta a cadascuna de les entrades.

ANNEX 2

LÍNIA P: ARAGÓ

www.europapress.es

El Ayuntamiento de Biescas (Huesca) señala la Ruta de los búnkeres, una iniciativa turística

El Ayuntamiento de Biescas ha señalado la 'Ruta de los búnkeres', un recorrido por algunos de estos elementos fortificados que se construyeron en las inmediaciones de la localidad.

La edificación de estos elementos se produjo de forma planificada a lo largo del Pirineo para crear la denominada 'Línea P', letra que se corresponde con la inicial de la palabra Pirineos.

El Ayuntamiento pelaire acaba de concluir y poner a disposición de vecinos y visitantes, la señalización de la ruta, que parte de las proximidades del fuerte de Santa Elena.

Los búnkeres señalizados corresponden al 'Núcleo de Resistencia 106' que, con 16 asentamientos fortificados, suponía uno de los 20 núcleos con los que se estructuraba esta línea de defensa en Aragón, que constaba de más de 4.000 fortificaciones construidas entre 1944 y finales de los años 50 a lo largo de los 415 kilómetros de frontera pirenaica. Configuraba la mayor obra fortificada de la Península Ibérica y la mas importante levantada en Europa con posterioridad a la II Guerra Mundial.

POTENCIAL TURÍSTICO

El alcalde de Biescas, Luis Estaún, ha valorado el "potencial turístico" de este patrimonio, que se engloba en la oferta cultural y de ocio de la localidad, que además se encuentra enclavado en una zona de "elevado interés ambiental" y que ya cuenta con "importantes equipamientos culturales y deportivos", como es Santa Elena, con la ermita, el fuerte, la vía ferrata y el camino adaptado.

Esta iniciativa se ha llevado a efecto en colaboración con el Departamento de Desarrollo y Comarcalización de la Diputación de Huesca (DPH), se ha realizado una primera intervención con la instalación de los paneles informativos.

El primero de los paneles está situado al inicio de la ruta y explica qué es la 'Línea P' y la tipología de los asentamientos, mientras que el segundo se ubica a medio camino, frente a una de las fortificaciones más importantes de todas las construidas, destinada a albergar un cañón anticarro.

Una característica común de los búnkeres es que se encuentran perfectamente mimetizados con las rocas y vegetación del entorno, lo que unido a la falta de mantenimiento y la escasa definición de la documentación existente, que todavía está catalogada como secreto militar, hace que muchas de estas obras pasen desapercibidas.

En una segunda fase de la iniciativa se pretende desbrozar y limpiar las fortificaciones más cercanas a Biescas para que resulten accesibles y puedan complementar esta ruta.

EL PERIÓDICO DE ARAGÓN 20/01/2011

La ruta de los búnkeres de la época franquista ya está señalizada

El Ayuntamiento de Biescas ha finalizado ya la señalización de la denominada Ruta de los búnkeres. Se trata del recorrido por la línea de las diferentes fortificaciones que el régimen franquista estableció en esta zona del Pirineo entre los años 40 y 50 para blindar el paso desde la frontera francesa hasta España y de este modo repeler posibles ataques de las tropas aliadas.

La ruta se extiende del fuerte de Santa Elena y continúa por el espacio multiaventura de Polituara. El recorrido incluye 16 asentamientos fortificados y se trata de uno de los 20 núcleos en los que se estructuraba esta línea en territorio aragonés, que se extiende a lo largo de 415 kilómetros. Se trató en su momento de la mayor obra fortificada de la península ibérica y la mas importante levantada en Europa con posterioridad a la segunda guerra mundial.

Los asentamientos tienen la característica de estar perfectamente mimetizados con el entorno, y además existe muy poca documentación sobre esta línea defensiva. Por este motivo, en una segunda fase de estudio se intentarán descubrir más fortificaciones y limpiarlas, de manera que también sean accesibles y pasen a formar parte de la ruta en un futuro.

El Ayuntamiento de Biescas quiere potenciar así el valor turístico de este patrimonio que se combina con el interés ambiental de la zona en la que se enclava. La ruta se sitúa junto a diversos equipamientos culturales, como la ermita, así como instalaciones deportivas.

www.pirineodigital.com 08-08-2008

El resurgir de la Línea P en Canfranc

La Línea P está despertando en Canfranc del sueño que venía durmiendo desde los años 50 del pasado siglo, cuando se ordenó la paralización de un proyecto que buscaba fortificar la frontera de los Pirineos españoles para proteger al país de posibles incursiones con la construcción de una red bunkers defensivos a lo largo de los 500 kilómetros de la cordillera pirenaica. El proyecto se desarrolló entre 1944 y 1953, pero nunca se llegó a usar y dejó a lo largo de todo el Pirineo, organizadas por regiones, valles y sectores, miles de instalaciones defensivas ocultas y bajo tierra.

La sección que ahora está despertando corresponde al sector 24, que era el que englobaba Canfranc, dentro del núcleo de resistencia 111, que es el que hace referencia a la zona de Arañones, y más concretamente, al punto de apoyo número 1, integrado por 13 elementos fortificados

que se localizan en el área sur del Paseo de los Melancólicos de Canfranc. Su objetivo, “defender la Estación Internacional de Canfranc, especialmente el túnel meridional que



FOTO: Elemento fortificado C1, que será empleado como refugio de caminantes.

es el que da acceso a España”, señala José Luis Ona, director de los trabajos que se están realizando para sacar esas fortificaciones del olvido.

La actuación comenzó a principios de julio con un campo de trabajo internacional, que también tenía por objeto recuperar el vivero de la Casita Blanca de Canfranc (de donde salieron los árboles que se emplearon para reforestar el valle para la Estación internacional de Canfranc). Entonces se lograron sacar a la luz 6 elementos defensivos. Ahora, la actuación continua con un segundo campo de trabajo, que tiene como labor “anexa” a ésta, retomar los trabajos de limpieza del Camino de Santiago que desde hace varios veranos se vienen realizando entre Canfranc y Villanúa.

José Luis Ona estima que con el actual campo se logrará actuar sobre unos 10 elementos y ya asegura que esta tarea “tendrá continuidad en próximos veranos”. Y es que no sólo en Canfranc, en todo el valle ha generado un gran interés y toda una sorpresa, ya que “aunque la línea está inventariada, pocos eran los que conocían estos bunkers; cuando se paralizó el proyecto, el ejército tapó todas las entradas y las bocas de fuego, la vegetación ha ido creciendo y aquí parecía que no había nada”, comenta el arqueólogo e historiador.

Algo sorprendente si se tiene en cuenta que la totalidad de las fortificaciones de este punto de apoyo número 1 se encuentran aglutinadas en una zona muy pequeña y con escasa distancia entre ellas, y, además, en una de las zonas más transitadas de Canfranc, el denominado Paseo de los Melancólicos, justo detrás de la estación ferroviaria, reconocido como tramo del Camino de Santiago desde hace pocos años. Pero claro, teniendo en cuenta la finalidad defensiva de estos elementos, también es lógico que pasen desapercibidos, ya que se construían para no ser vistos, especialmente desde el cielo.



FOTO: Algunas instalaciones tiene dos asentamientos.

Los trabajos para sacarlos a la luz consisten en eliminar la vegetación y limpiar bien las infraestructuras por dentro y por fuera, para dejarlas visitables, y se habilitan unos itinerarios de acceso para poder visitar todos, ya que la idea es crear una especie de sendero interpretativo. “Para esa labor didáctica, la cercanía que tienen las fortificaciones unas de otras, viene muy bien”, comenta el director.

Del conjunto de instalaciones recuperadas sólo una, la C1, tendrá un uso más allá de la visita. “Era una fortificación proyectada para cañón anticarro, así que es la más amplia –

cuenta con dos estancias diferentes, la menor para guardar la munición- y la que mejores condiciones presenta para habilitar un refugio para peregrinos y caminantes, en general”, comenta José Luis Ona. La idea de reutilizar este tipo de instalaciones como un punto de refugio no es nueva. En los años 2005 y 2006 se recuperaron y habilitaron

dos bunkers en Villanúa a modo de prueba. “En estos años hemos visto que tienen uso, que los peregrinos descansan y se refugian de ellos de las lluvia o del sol, y por eso nos hemos animado con este”.

El resto, como indicábamos, serán únicamente visitables. “Estaban destinados a armamentos ligeros y no son muy espaciosos”, apunta el director. Pero sí merecen esa visita que ya aunque aparentemente todos son iguales, hay múltiples y curiosas diferencias que hacen de cada búnker una instalación única. Por ejemplo, sólo uno de ellos presenta la frente oculta redondeada, como los que suelen aparecer en las películas, y consta de dos entradas; otro, por una especie de trinchera, conecta dos asentamientos, uno de los cuales desciende hasta la playa de vías.

LÍNIA P: PALLARS SOBIRÀ

www.pirineodigital.com 03-08-2010

La memoria histórica de Lleida se hace turística

Los 22 lugares de Lleida incluidos en la Red de Espacios de Memoria Democrática de Cataluña forman parte del nuevo producto turístico que oferta la provincia. Gracias al convenio suscrito entre el Patronato de Turismo de la Diputación y el Memorial Democrático, los espacios de Lleida se han recogido en un folleto, para su difusión y su dinamización.

En total se han editado 16.000 trípticos, en cuatro idiomas, catalán, castellano, francés e inglés, con información básica de cada espacio y explicaciones que permiten al visitante contextualizar históricamente cada espacio. La idea es abrir estos espacios a las visitas, en general, para conocer y recuperar parte de la memoria histórica del país, a la vez que se va conociendo la provincia de Lleida, ya que los 22 espacios se encuentran en 8 comarcas distintas.



Bunker del tossar de San Joan de Vilamur. FOTO:Memorial Democràtic.

Los lugares se han recuperado total o parcialmente e incluyen un amplio abanico de posibilidades, ya que son equipamientos o espacios de distinta naturaleza: itinerarios, centros de interpretación, restos, hitos... Y abracan, además, todos los ámbitos temáticos que se incluyen en el Memorial Democràtic: Segunda República, Guerra Civil, frontera y exilio, lucha antifranquista y recuperación democrática.

En concreto, los espacios son el Parque de los Búnkeres de Martinet i Montellà, en la comarca de la Cerdanya; Búnkeres de Foradada, El Merengue y espacios de memoria de la Cabeza de puente de Balaguer, en la Noguera; Bajo las bombas. Itinerarios de los bombardeos en Les Borges Blanques, en las Garrigues; L-2: itinerario de los espacios de la Guerra Civil en Vallbona de les Monges y refugio antiaéreo de la iglesia de Santa Maria de Agramunt, en el Urgell; espacios de la Guerra Civil en la Segarra; aeródromo republicano de Alfés, en el Segrià.

También está la Casa Bonifaci. Museo de Llimiana, Isona. La reconstrucción de un pueblo entre dos frentes e itinerario “El frente republicano de La Posa”, en el Pallars Jussà; prisión-museo “Camino de la Libertad”, punto de información de la Guerra Civil y la postguerra en La Vall de Cardós, los búnkeres de la Línea de Defensa de los Pirineos en La Vall de Cardós, frontera y búnkeres en La Guingueta d’Àneu, los búnkeres del tozal de Sant Joan de Vilamur, el frente de guerra en la zona de Biuse, caminos de la Guerra Civil en Rialp, el Camino de la Libertad, camino del exilio por el puerto de Salau y Tírvia. Destrucción y reconstrucción de un pueblo adoptado por el Caudillo, en el Pallars Sobirà.

Cabe señalar que la Red de Espacios de Memoria Democrática de Cataluña está formada por 71 lugares que han sido testimonio de nuestra historia reciente. Con su difusión y su puesta en valor se recupera un patrimonio memorial –tangible e

intangible– representativo de la lucha y los conflictos para la consecución de los derechos y las libertades democráticas de nuestro país, en el período que va desde la Segunda República hasta la transición democrática (1931-1980).

LA VANGUARDIA : 08/04/2007

Búncers

La gran muralla de Franco

Texto: Fèlix Badia y Antoni F. Sandoval

Fotos: Andoni Canela

La frontera pirenaica está salpicada de miles de búnkers que nunca llegaron a usarse. Cubiertos de vegetación y de olvido, han visto pasar a su lado a quienes iban o venían de las pistas de esquí. Es la Línea P, una obra faraónica que debía preservar España de una invasión aliada que nunca ocurrió.



Las troneras de un búnker cerca del nacimiento del río Baztán, en Navarra.

Cuentan en Camprodon, en el Pirineo de Girona, ya muy cerca de la frontera, que a principios de los años 50, en plena posguerra, un vecino quería construirse un chalet de veraneo. La autorización no la debía conceder el Ayuntamiento, sino el capitán Laguna, que se encontraba al mando de un destacamento de guarnición en aquella zona. Pero convencer al capitán Laguna no era fácil: la casa iba a bloquear la línea de

tiro de un búnker cercano, y el oficial no podía permitir que la defensa de España quedara comprometida por el capricho de un civil. Fue un año de tiras y a flojas, pero al final se llegó a una decisión salomónica. La casa se podría construir, pero “en los sótanos de las cuatro esquinas del chalet habría que dejar unos espacios donde poder colocar dinamita para volar la edificación en caso de que fuera necesaria la utilización militar del fortín”, explica Manel Pujol, entonces un joven contratista de obras de Camprodon. Hoy, la casa sigue aún en pie, y, también, muy cerca, el fortín, aunque ya cubierto de vegetación y olvidado, tras el paso de los años. El búnker del capitán Laguna no es una fortificación aislada, el valle de Camprodon está sembrado de construcciones de este tipo.

Unos años antes, en 1944, Lluís Esteva estudiaba en La Seu d'Urgell, unos 130 kilómetros al oeste de Camprodon. El tráfico de camiones pesados y el trajín de los militares eran extraordinarios. Y lo fueron en los dos o tres años siguientes, porque, al parecer, el ejército se traía algo importante entre manos. La imagen de esas tropas quedó grabada para siempre en la mente de Lluís Esteva, que se fijó a sí mismo, a sus 12 o 13 años, el objetivo de averiguar cuál era la razón de tanto movimiento. Mucho después, a mediados de los noventa, Esteva empezó a investigar junto con otros dos estudiosos unos búnkers que poblaban la carretera que lleva de Martinet a La Seu. Parecían pensados para repeler un ataque desde el norte, pero ¿por qué precisamente en Martinet? La pregunta le llevó a un militar retirado, el coronel Del Pozo, quien le hizo ver que aquellas fortificaciones no eran en absoluto aisladas. Formaban parte de uno de los proyectos más faraónicos y a la vez ignorados de Franco, una línea de búnkers desde Irún hasta el cabo de Creus -pasando por el fortín del capitán Laguna- para prevenir una invasión desde Francia. Era la Línea Pirineos.



Un búnker para cañón anticarro en El Port de la Selva (Girona)

El historiador francés Lluís Esteva, que, junto con el también historiador Jean- Louis Blanchon y el geógrafo Pere Serrat, fueron los primeros estudiosos que investigaron con rigor la llamada militarmente Línea P, habla con pasión de una infraestructura de defensa que hasta hace pocos años fue secreto militar -técnicamente, aún lo es- y que resulta sorprendente si se tiene en cuenta la costosísima inversión que requirió en una

España sumida en la miseria de la primera posguerra. Una infraestructura que, en realidad, y a pesar de su coste, tanto en términos económicos como de recursos humanos, nunca fue utilizada. Ni siquiera fue terminada. “Los planes iniciales hablaban de un total de 10.000 búnkers, pero sólo se llegaron a construir entre 4.500 y 5.000, aun así, un número enorme de construcciones”, señala Esteva. Un esfuerzo tan imponente como inútil. Fortificaciones en lo alto de las montañas, otras perfectamente camufladas por los ingenieros o invadidas por la vegetación tras décadas en desuso. Y unas pocas pegadas a la carretera, viendo cada fin de semana de invierno el éxodo de turistas hacia las estaciones de esquí, completamente ajenas a su significado. Puestos para fusiles ametralladores, cañones antitanque, ametralladoras, antiaéreos, espectaculares complejos de túneles subterráneos...

Miedo a una invasión

El fantasma de una invasión desde Francia estuvo presente en las mentes de la jerarquía militar vencedora de la Guerra Civil casi desde el mismo momento en que finalizó el conflicto. José Manuel Clúa, un historiador que ha estudiado la Línea P en Aragón, explica que en septiembre de 1940 ya existían unos primeros planes para fortificar los Pirineos Orientales. El objetivo era impermeabilizar los pasos fronterizos para evitar un posible ataque que tuviera como finalidad restaurar la República. Pero pocos meses más tarde, en plena Segunda Guerra Mundial, los acontecimientos internacionales dieron un giro. “En la entrevista que mantuvieron en Hendaya Franco y Hitler -explica Lluís Esteva-, este último le contó los planes alemanes para invadir la Unión Soviética para 1941. En ese momento, Franco pensó que la apertura de ese frente podía llevar a los alemanes a la derrota y empezó a prepararse para una Francia liberada y en poder de los aliados, que pudiera convertirse en una plataforma para una invasión sobre España”.

En Girona se conoce la Línea P como la “Línea Gutiérrez”, debido al segundo apellido de uno de los ingenieros militares que participaron en su diseño en aquella zona. En 1943, el año de la severa derrota alemana en Stalingrado, se revitalizaron los planes de fortificación, y al año siguiente ya se estaba sembrando febrilmente de búnkers todo el Pirineo. La idea de construir una fortificación de estas características era común en la Europa de entreguerras y en la Segunda Guerra Mundial. La Línea Maginot, por ejemplo, hizo creer a los franceses -de forma equivocada- que su país era inexpugnable ante un ataque alemán. Y los propios alemanes llevaron a cabo sus ambiciosos proyectos, tanto para contener una invasión por tierra, como para acorazar la costa atlántica de Francia. Mussolini construyó el Vallo Alpino, y los griegos, la Línea Metaxas. El proyecto de la Línea Pirineos dividía la fortificación en un total de 169 núcleos, los llamados centros de resistencia, que contarían con entre 60 y 80 búnkers conectados entre sí por trincheras o túneles, protegidos por una franja de alambradas y, en algunos casos, campos de minas. La dotación de cada centro de resistencia se situaría entre 400 y 500 personas, lo que eleva a 70.000 el número de soldados encargados de defender esta barrera contra una invasión enemiga. Sin embargo, la estructura se quedó a medias, y nunca se llegaron a destinar a ella las tropas previstas.



Un búnker entre colinas cerca de Garriguella, en el Empordà (Cataluña)

Pero, independientemente de la cantidad de edificaciones finalmente construidas, lo que llama especialmente la atención es lo faraónico de este proyecto en un momento de extrema carestía para la población española. Cada nido de ametralladoras, por ejemplo, requería 100 kilos de hierro, y un puesto anticarros, 700. Para construir cada uno de los búnkers más simples eran necesarias tres toneladas y media de cemento, en un momento en que el país apenas disponía de ese material. “No es de extrañar que un porcentaje elevado de ese cemento no llegara a su destino -explica Lluís Esteva-, sino que fuera utilizado por algunos mandos militares como negocio paralelo”. El rearme del ejército franquista en aquellos años, una estrategia en la que se engloba la Línea P, hizo disparar el presupuesto de Defensa de los 2.350 millones de pesetas de 1942 a los 3.500 de 1948.

La construcción de la línea defensiva tenía tal prioridad, cuenta Manel Pujol, que “en todo el valle de Camprodon no había Portland más que para hacer fortines” y si alguna vez él lo necesitó para alguna obra civil, “tenía que ponerme de acuerdo con un brigada sin que se enteraran sus superiores y me sacaba unos sacos del almacén donde ellos guardaban los materiales”.

Una defensa anticuada
Paradójicamente, la única invasión que tuvo lugar fue la que protagonizaron los maquis, especialmente en Val d’Aran a finales de 1944. Pero esta operación guerrillera no influyó, al menos desde el punto de vista militar, en la construcción de la Línea P.”.Los maquis son parte de una guerra de guerrillas, y la Línea Pirineos no está pensada en absoluto para eso, su objetivo es defender a España de una penetración de mayor envergadura”, señala José Manuel Clúa.

Pero ¿estaba la Línea P preparada para rechazar una invasión a gran escala? Hay opiniones encontradas al respecto. Para unos, la línea podría haber sido eficaz para contener una invasión convencional a través de los Pirineos por los pasos fronterizos, de hecho, los únicos puntos por los cuales podían entrar tropas convencionales con

material pesado. Pero, en el caso concreto de las fortificaciones de Aragón, Clúa considera que se cometieron demasiados errores: “Búnders demasiado elevados, otros demasiado bajos, algunos con líneas de tiro obstruidas. Hubo demasiados fallos”.

En cualquier caso, en lo que todos están de acuerdo es en que la Línea Pirineos estaba pensada siguiendo los conceptos militares propios de la Guerra Civil, pero no de la Segunda Guerra Mundial. En ese último gran conflicto, los ejércitos aliados habían utilizado con éxito el desembarco y los lanzamientos masivos de paracaidistas, tácticas todas ellas prácticamente desconocidas para los militares franquistas.

Ferran Sánchez, en “Maquis y Pirineos: la gran invasión”, explica los planes aliados para una posible invasión, que consistían en un lanzamiento de paracaidistas en Madrid que cortara los principales núcleos de comunicaciones, tomara los centros de poder y cogiera a contrapié al grueso del ejército español, que se encontraba justamente en el Pirineo. Por lo tanto, en una guerra moderna, el ataque, probablemente, no habría tenido lugar a través de la frontera francoespañola. Pero a pesar de que las estrategias y los medios militares habían cambiado, el proyecto de la Línea P siguió adelante. Miles de hombres y cantidades ingentes de recursos fueron movilizados, y decenas de pueblos de todo el Pirineo notaron los efectos, para lo bueno y para lo malo, de aquella movilización. Se calcula que una media de 12.000 hombres estuvo trabajando en la construcción de los búnders en toda la zona, de ellos numerosos ex mineros asturianos, expertos en el uso de explosivos. Sin embargo, ningún preso republicano trabajó en esta infraestructura defensiva.

En 1946 hubo una inspección de la ONU y para evitar problemas se llegó a camuflar uno de los fortines tras un letrero que decía “Hotel Rovira”

Es de suponer que este despliegue de efectivos tendría efectos sobre las poblaciones pirenaicas. “Los militares crearon carreteras nuevas en bosques anteriormente inaccesibles, vías que todavía hoy se usan. Sin duda, desde ese punto de vista, muchos pueblos se beneficiaron de su presencia”, explica José Manuel Clúa. Desde ese punto de vista y desde otros. Un acta de deliberaciones del Ayuntamiento de Martinet de febrero de 1946 refleja que “el señor alcalde propuso sería de gran utilidad para el vecindario y formación de la juventud contar con un campo de fútbol; manifiesta la oportunidad de existir actualmente fuerzas del ejército en el grupo de Martinet los cuales han prometido al mismo, dada la condición de que podrán ellos utilizarlo, su construcción gratuita”. La actual alcaldesa de esta población, Anna Armengol, guarda celosamente en el Ayuntamiento el cartel original de una corrida de toros en Martinet, que se pudo llevar a cabo en el pueblo gracias a que los militares constitúan el público necesario para celebrarla. Nunca más se ha vuelto a ver una corrida allí.

La memoria de aquellos años quedó bien presente en la zona. Anna Armengol señala que en su pueblo se registraron varios casos de matrimonios de mujeres de Martinet con militares que luego se quedaron a vivir allí. El recuerdo de la Línea Pirineos, por tanto, quedó para siempre vinculado a la población.

Entre 1944, año en que los aliados liberaron Francia, y 1946, cuando el país vecino cerró sus fronteras con España, se produjo el mayor empuje a la construcción del

complejo. En ese último año, la ONU investigó si en los Pirineos se estaba construyendo una estructura de carácter ofensivo, lo que, finalmente, fue descartado por los técnicos de las Naciones Unidas que inspeccionaron parcialmente la zona. Manel Pujol recuerda la visita que los inspectores ONU realizaron a Camprodon. Explica que sólo pudieron quedarse en el pueblo “los soldados que tenían traje de paisano”, mientras que al resto de la tropa “la ocultaron en la montaña de Sant Antoni, adonde sólo se podía llegar tras una larga caminata” durante el tiempo que los representantes de las Naciones Unidas hicieron la visita. También explica Pujol que, para que pasara inadvertido a la vista de los inspectores internacionales, “camuflaron uno de los fortines colocando delante un gran letrero en el que se podía leer “Hotel Rovira”. Dos años después, la frontera se reabría y empezaba a quedar claro que los aliados preferían una España franquista que una Península que pudiera caer en la órbita de los países comunistas. Los países occidentales dejaron de pensar en la idea de invadir la Península.

Ante el nuevo estado de cosas, el ritmo de construcción de búnkers comenzó a ralentizarse hacia 1948. La gran fortificación fue perdiendo sentido y a principios de los 50 empezó a ser abandonada, especialmente con motivo del acuerdo entre Franco y Eisenhower, de 1953. Cientos de puertas blindadas y kilómetros de alambradas quedaron almacenados durante décadas en los depósitos de Jaca, Figueres y Pamplona. Hoy hay quien dice que la mayoría de ellas acabó en el Sahara a principios de los años 70. En cuanto a los búnkers y los fortines, simplemente cayeron en el olvido, aunque en 1969 el ejército realizó un inventario y revisión completa, y todavía a principios de los años 80 se llevó a cabo otra inspección, aunque menos en profundidad.

Los búnkers siguen hoy en pie, escondidos unos entre la vegetación, otros imponentes, pero de su función ya no se acuerda casi nadie, sólo quienes tienen la edad suficiente para recordar su construcción o los que han investigado el proyecto. Un proyecto tan colosal como inútil.

Línia P : EMPORDÀ

SETMANARI EMPORDÀ 09-05-2010

MEMÒRIA HISTÒRICA

Portbou i la Jonquera protegeixen búnquers de Franco construïts per frenar l'enemic

La zona fronterera de Portbou a la Jonquera està plagada de fortificacions de resistència i nius de metralladora que ara els ajuntaments d'aquests dos municipi volen declarar com a Bé Cultural d'Interès Local.

EMPORDA.INFO A la Jonquera, aquesta catalogació se centra en el conjunt de búnquers dissenyats específicament per defensar-se d'una temuda incursió alemanya, però també per a evitar el retorn dels republicans amb el suport dels aliats o els atacs dels maquis. La història d'aquestes construccions ha estat ben documentada en el llibre "Dues hores... als búnquers de La Jonquera de la Fundació Fortaleses Catalanes".

Un refugi antiaeri, construït per l'Ajuntament de Portbou als anys quaranta per protegir la societat civil, i un niu de metralladora, fet per l'exèrcit de Franco per evitar les incursions republicanes, han estat declarats Bé Cultural d'Interès Local. Aquests dos búnquers es troben al nucli urbà i no pas a les muntanyes de Portbou, que és on es concentra la majoria d'aquestes fortificacions.

El refugi, segons explica Joan Gubert, regidor d'ERC, es troba al final d'un carrer paral·lel a la Rambla i es pretén fer-lo visitable, ja que ara està tancat amb una porta de ferro. Aquesta construcció va sortir a la llum durant unes obres de remodelació del passeig. Aleshores el refugi va quedar al descobert.

El niu de metralladora, per la seva banda, amb tota seguretat formava part de la Línia P, que és com es coneix l'Organització Defensiva dels Pirineus muntada per l'exèrcit franquista a partir del 1945. Aquest niu es troba a la punta Caixoll, consta de dues galeries i dues sortides independents i mirava cap a mar per defensar-se de possibles invasions marítimes.

L'Ajuntament de Portbou el vol reconstruir, obrir-lo al públic i incloure'l dins d'un

projecte de recuperació de patrimoni d'elements com aquests. Al nucli urbà de Portbou hi ha altres fortificacions defensives, però moltes es van tapiar en fer-hi noves construccions a sobre. Portbou compta amb una subvenció del Memorial Democràtic per posar en valor tot aquest patrimoni militar.

Instrucció

C-6

El cas de la Jonquera és similar al de Portbou, però allí l'Ajuntament ha aprovat per ple declarar Bé Cultural d'Interès Local el conjunt de búnquers de l'anomenada Instrucció C-6, que són els que es van construir en un curt període de temps (entre els anys 1943 i 1945) per tal de contenir una possible invasió alemanya. Els experts consideren que des d'un punt de vista patrimonial aquests nius de metralladores són únics a tot Catalunya.

L'Ajuntament jonquerenc vol que aquests búnquers, que es troben en un estat de conservació immillorable, passin a formar part d'una futura ruta turística que connectaria amb el castell de Sant Ferran de Figueres i el castell de la Bellaguarda del Portús. Aquesta dotzena de nius es troben enmig de boscos privats, tenen una trinxera i una disposició estratègica pensada per cobrir el sector del Portús al llarg d'aproximadament deu quilòmetres.

Els nius de la Instrucció C-6 de la Jonquera són testimoni del que va ser el primer sistema defensiu construït a Catalunya després de la Guerra Civil espanyola. Franco temia una amenaça nazi i va encarregar centres de resistència antitancs flanquejats per nius. Els antitancs havien de contenir l'atac dels blindats nazis, mentre que els segons havien de frenar la infanteria. Mai no van arribar a ser utilitzats, perquè la invasió tan temuda per Franco no va existir. Per aquest motiu, les fortificacions jonquerenques estan impecables. Algú ha forçat les portes d'entrada i al seu interior hi ha galeries que porten a diverses estances, algunes de les quals estaven pensades per emmagatzemar aliments durant dies. Les galeries acaben en una sala amb l'espitllera de tir horitzontal.

A la Jonquera, poques persones coneixien l'existència d'aquests búnquers especials, ja que molta gent els confon amb els que es van construir amb posterioritat (la famosa Línia P.).

Joan Budó, veí de la Jonquera, és una de les poques persones que coneix amb detall aquests nius de metralladora. N'hi ha dos als Planers de la Serafina, enmig del bosc. Estan perfectament camuflats i un d'ells conserva just a sobre la volta d'entrada un escut amb el número de la companyia i el batalló de soldats que el va construir.

Budó explica que, fa una colla d'anys, seguint un porc ferit durant una batuda del senglar va veure per primer cop un altre niu de dimensions considerables, també als Planers de la Serafina. En aquesta fortificació, s'hi pot entrar i al seu interior només hi ha la foscor i uns quants ratpenats que pengen de les voltes del sostre. Els municipis de Portbou i la Jonquera ja han posat la primera pedra per protegir aquest patrimoni.

LA VANGUARDIA

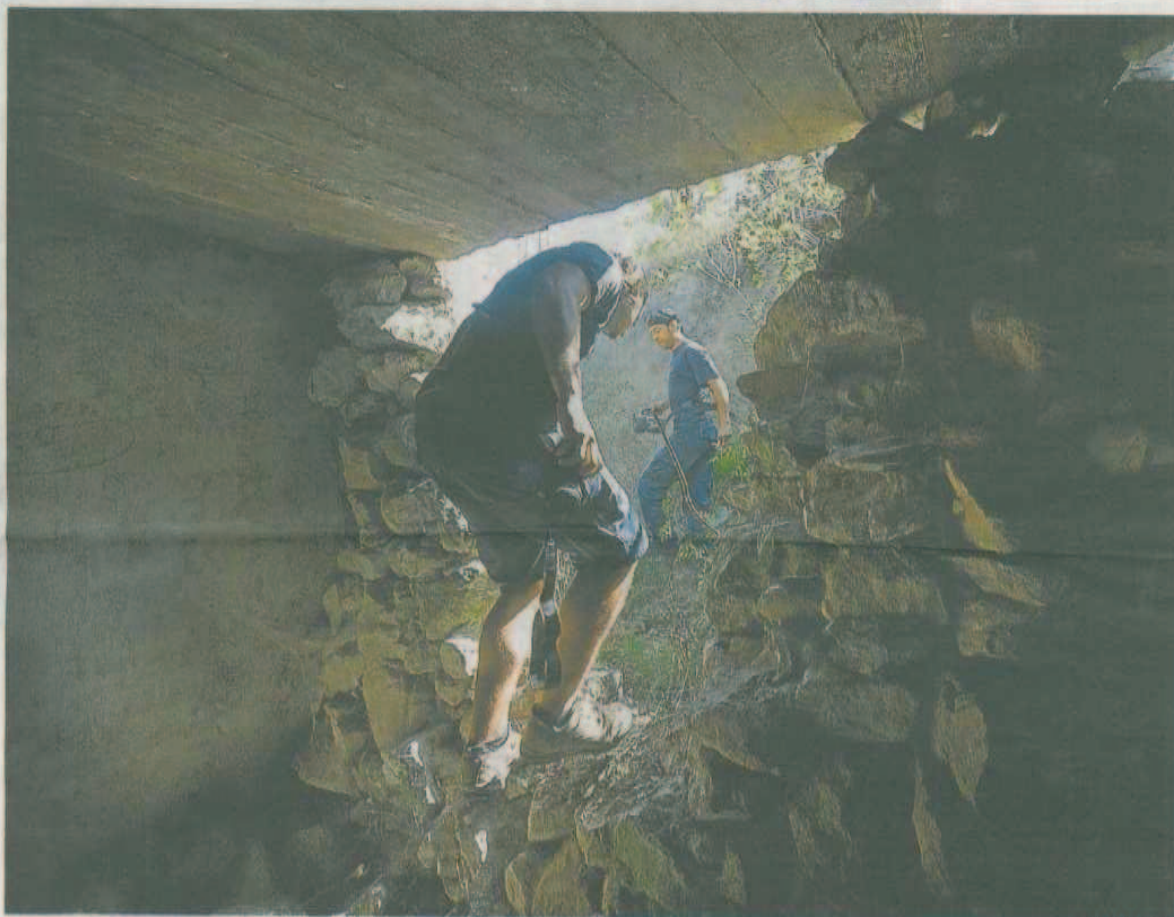
GIRONA



ESPECIAL MOTOR

Novetats de Mercedes, Ford i Autotaller Emili Bosch

PÀGINES I a VIII



Entrada d'un niu de metralladora situat a prop de la carretera nacional II a la comarca de l'Alt Empordà

ANA SART DE SORROT

Els secrets dels búnquers

Obren per primera vegada al públic les construccions militars edificades a la Jonquera per bloquejar la frontera davant possibles atacs

BARBARA JULBE
La Jonquera

Un escaïons de pedra, sovint difícils de copsar a primer cop d'ull, se situen al llarg de la carretera nacional II al seu pas per les poblacions pirinenques de la demarcació de Girona. Al municipi de la Jonquera s'hi concentren els més valuosos. Es tracta d'un sistema defensiu, desconegut per molts, que va ser construït pel règim franquista amb l'objectiu de frenar possibles invasions. A l'octubre, i per primera vegada a la història, aquests búnquers obriran les seves portes perquè els visitants puguin conèixer de ben a

De visita pels refugis

■ Els visitants podran conèixer de ben a prop a partir de l'octubre com és l'interior dels sistemes defensius de la Jonquera gràcies a un conveni no lucratiu signat entre la Fundació Les Fortaleses Catalanes i els diferents propietaris, ja que els búnquers se situen dins de terrenys privats. La visita sortirà del castell de Sant Ferran de Figueres i es dirigirà al Museu Memorial de l'Exili, on es farà una introducció a aquests monuments. "S'expli-

carà el context històric i el pes que va tenir la frontera en la creació d'aquestes fortificacions", detalla el seu director, Jordi Font, qui afegeix que la iniciativa és una "oportunitat per revaloritzar el patrimoni militar". Després, el grup visitarà tres nius de metralladora i unes trinxeres defensives. El Consell Comarcal creu que el projecte ajudarà a difondre les particularitats d'aquestes obres i a desestacionalitzar el turisme.

prop les interioritats que amaguen i tots els misteris que els envolten.

La majoria creu que aquestes construccions militars repartides per la muntanya eren els amagatalls dels soldats des d'on esperaven l'atac invasor. Així és cert però les investigacions han permès anar més enllà i s'ha descobert que van ser creats per motius més complexos. Segons explica l'historiador i president de la Fundació Les Fortaleses Catalanes, Joan Manuel Alfaro Guixot, n'hi ha de dos tipus: uns de dimensions més grans que acollien al seu interior canons de títol pensats per destruir l'adversari, co-

CONTINUA A LA PÀGINA SEGÜENT >>>

EL SECRET DELS BÚNQUERS LES CONSTRUCCIONS DEFENSIVES DE LES COMARQUES DE GIRONA

>>> VE DE LA PÀGINA ANTERIOR

neguts com els contra-carro, en concret a la Jonquera n'hi ha un d'aquests, i després tot un altre requitzell més nombros de búnquers destinats a protegir aquests primers, anomenats nius de metralladora. "La funció de la majoria no era la d'actuar directament contra l'adversari sinó la de protegir les peces d'artilleria que hi havia en els contra-carro", concreta Alfaro, qui afegeix que "l'entrada de les tropes es feia habitualment en vehicle i no

DEFENSIU

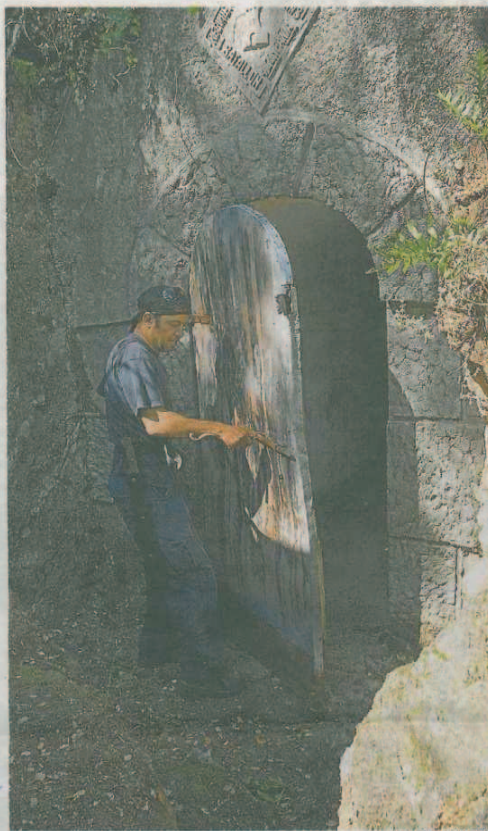
Els búnquers van ser creats per evitar els possibles atacs nazis i republicans

DISSENY

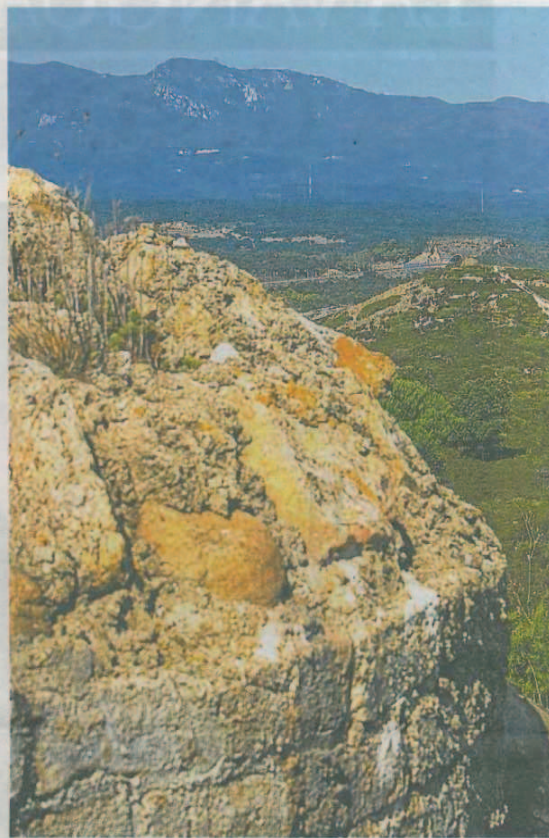
Els enginyers van inspirar-se en la construcció defensiva de la línia Maginot

pas a peu". A més, aquest patrimoni militar se solia construir darrera rierols i torrents perquè en cas d'una invasió actuessin de fossar. "Era una altra manera de protegir els canons", especifica Alfaro.

Des de sempre, per la seva posició geogràfica, la Jonquera ha estat una important zona de pas. Envoltada d'un terreny muntanyós, Alfaro detalla que aquest municipi era l'únic lloc per on podien entrar els tancs. Això explicaria la raó per la qual es van construir en aquesta àrea tot aquest conjunt d'obres de fortifi-



Protegits. Porta d'accés a un dels refugis més antics de la Jonquera edificat l'any 1943



Vistes. Panoràmica que es divisa des d'un dels observatoris de l'Alt Empordà amb la carretera nacional II al fons

Patrimoni militar al descobert

cació conegudes amb el nom de Línia P.

Tot i que se n'han localitzat milers entre Portbou i Hondarribia, al País Basc, els de la Jonquera destaquen perquè són les obres d'enginyeria més antigues. L'any 1943, amb una França ocupada i davant la possibilitat d'una amenaça nazi, el dictador Franco va manar aixecar aquests búnquers amb la intenció de bloquejar una possible invasió de l'exèrcit ale-

many -que estava molt ben reforçat, ja que va crear columnes de blindats on s'integraven vehicles també dotats amb cadenes aptes pel transport de fusellers, sapadors, metralladores, morters i peces d'artilleria de campanya-. "Els búnquers de la població alt-empordanesa havien d'oposar-se a l'exèrcit que havia sabut treure millor partit de la mecanització de les tropes i que, en aquells moments, dominava Eu-

ropa", explica Alfaro, qui aprofita per subratllar: "Per les seves característiques el sistema defensiu de la Jonquera és únic a Catalunya". L'objectiu era protegir no només la frontera catalana, des de la costa fins a la Seu d'Urgell, sinó també les platges empordaneses d'un possible desembarcament.

Els enginyers espanyols que van fer les obres van inspirar-se en l'estructura constructiva de la línia Maginot, una fortificació i defensa construïda per França al llarg de la seva frontera amb Alemanya i Itàlia. "Aquí, però, no es va fer igual perquè era molt costosa. Inviabile", afirma Alfaro.

A partir del 1945 sorgeix un nou perill que a Franco li va semblar més real que els altres: una incursió republicana amb el suport aliat. És per això que va manar construir la resta de búnquers. "Erròniament, la majoria de persones creu que el conjunt d'obres militars van construir-se el 1945 per prevenir una invasió republicana. Però no és així. Franco ja va ordenar el 1943 aixecar-ne unes altres per evitar l'entrada de les tropes nazis", puntualitza.

I no només els nazis i els republicans. Anteriorment, l'any 1939, abans del començament de la Segona Guerra Mundial, el general Franco va témer encara una altra invasió, en aquest cas francesa. Les actuacions que es van realitzar en aquest sentit van anar encaminades només a la construcció de pistes militars,



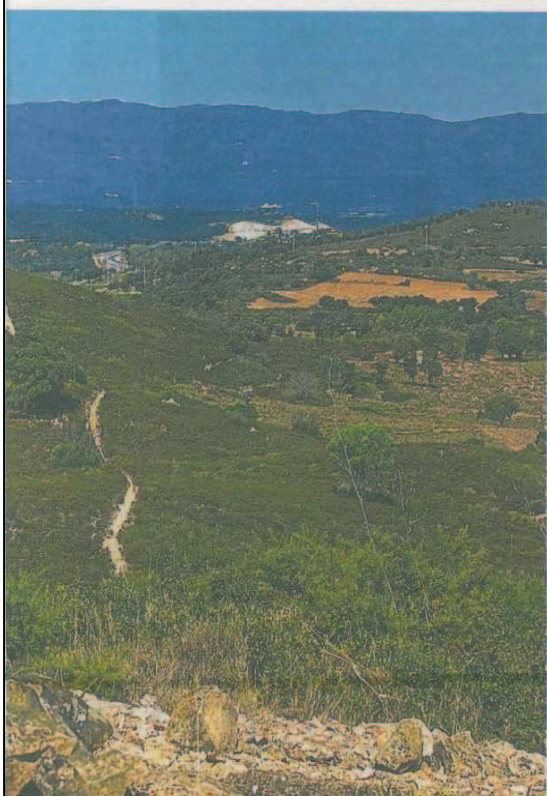
Interior. Cambra d'un sergent situada a dins d'un dels búnquers més antics de la Jonquera

Vol publicar el seu llibre?

L'informarem sense compromís i l'ajudarem a fer realitat la seva idea.

CURBET EDICIONS SL | info@minimallibres.com
Tel. 972 200 084 | www.minimallibres.com

MÍNIMA



INMA SAINZ DE BARRANDA

TRES MIL

Des de Portbou fins a Hondarribia, al País Basc, s'han localitzat més de 3.000 búnquers. La majoria van ser construïts el 1945. Els més rellevants es concentren a la Jonquera i daten del 1943.

TRES

Els visitants podran conèixer a partir de l'octubre en unes visites guiades les interioritats de tres búnquers de la Jonquera i unes trinxeres defensives. És la primera vegada obren al públic.

DOS

Hi ha dos tipus de refugis. Uns de més grans que acollien a l'interior canons de títol, coneguts com els contra-carro, i els nius de metralladora, més petits i destinats a protegir els primers.

DOS

L'observatori de Mont-roig i el d'Agullana servien per vigilar els moviments de l'enemic. Eren punts de guaita, construccions no armades, des d'on un oficial controlava el territori amb prismàtics.

obrir camins, trinxeres... com una forma de prevenció. Es van establir dues posicions per defensar la carretera general de França. La primera immediatament al sud de la Jonquera i la segona més endarrerida, per davant la línia entre el Turó d'Altrera, la Serra de l'Hoste, el castell de Montroig, Can Mai Déu i les altures que dominaven la vall de la Muga, al sud de Darnius.

"En sis anys les defenses de la frontera van tenir tres adversaris diferents, que en definitiva, van

ANTIC I RECENT

L'Alt Empordà disposa del patrimoni militar més antic i el més recent

ser tres pors de Franco", remarca Alfaro.

El patrimoni monumental militar contemporani del segle XVI podria haver-se quedat reduït a tan sols el fort de Sant Feliu de Ramis i les fortificacions de la Guerra Civil Espanyola si no hagués estat per aquests búnquers. Unes construccions que, segons Alfaro, són alhora "excepcionals" perquè obren i tanquen el cicle de fortificacions a les comarques de Girona. "Al segle XVI la més antiga que es va construir és la Ciutadella de Roses i la més tardana, els búnquers. Ambdues situades a l'Alt Empordà", conclou.

Des de Portbou fins a Hondarribia (País Basc) hi ha més de 3.000 construccions defensives més petites que daten del 1945

Construccions militars al detall

B. JULBE
La Jonquera

A banda dels búnquers construïts a la Jonquera l'any 1943 (13 nius de metralladora i un contra-carro), el tram entre Portbou i Hondarribia, al País Basc, comprèn un nombre molt elevat de construccions militars -més de 3.000- tot i que els experts consideren que "no són tant rellevants". Aquestes darreres obres són més tardanes, daten de l'any 1945 i tenen unes dimensions més reduïdes.

El vicepresident de la Fundació Les Fortaleses Catalanes, Joan Manuel Alfaro, Gib- fill del president-, descriu que el disseny és diferent per raons econòmiques. "Els búnquers del municipi altempordanès consten de túnels, per tant ca-

què el soldat hi fes vida", resalta Alfaro. Hi trobem habitacions per allotjar-se, sovint un espai reduït que a més s'havia de compartir i estava ple de reserva d'aigua i queviures, que havien de ser controlats.

Els detalls constructius, que encara es conserven, també són més significatius en els búnquers altempordanesos.

Els búnquers de la Jonquera estaven preparats per dormir-hi

Llargues galeries comunicaven els accessos amb els nius d'assentament de les metralladores i passaven pels allotjaments de la tropa i els espais de serveis. A prop de la porta

somiers que es van instal·lar a un refugi de tropa a la dècada de 1950, una època en què segons Alfaro moltes d'aquestes obres van ser reutilitzades com a punts de vigilància fronterera per controlar els moviments dels maquis.

També es conserven obres fetes amb pedra seca, sense cap mena de morter. "Gairebé 200 metres de trinxeres que constitueixen una part de l'anomenada gran guàrdia de la Jonquera", afegeix Alfaro. A més de l'excavació de fonaments d'obres, que finalment no es van realitzar, s'han localitzat gran quantitat de piles de grava procedents d'aquestes.

Per tots aquests detalls, Alfaro considera que el sistema defensiu del municipi altempordanès, que actualment ha quedat a dins de les propietats privades, té un tret diferencial. Alfaro explica que fins ara la pro-



INMA SAINZ DE BARRANDA

Un dels búnquers observatori de l'Alt Empordà des d'on es controlava el territori

lia fer una excavació, pintarlos... Eren molt cars d'elaborar. A la resta del territori, les obres més senzilles i funcionals s'imposen també perquè hi havia molta escassetat de ciment", apunta.

El sistema defensiu de la Jonquera estava pensat, a més, per quedar-s'hi a dormir. En cas de combat la guarnició militar podia instal·lar-se a dins durant alguns dies. "La particularitat d'aquestes construccions és que estaven concebudes per-

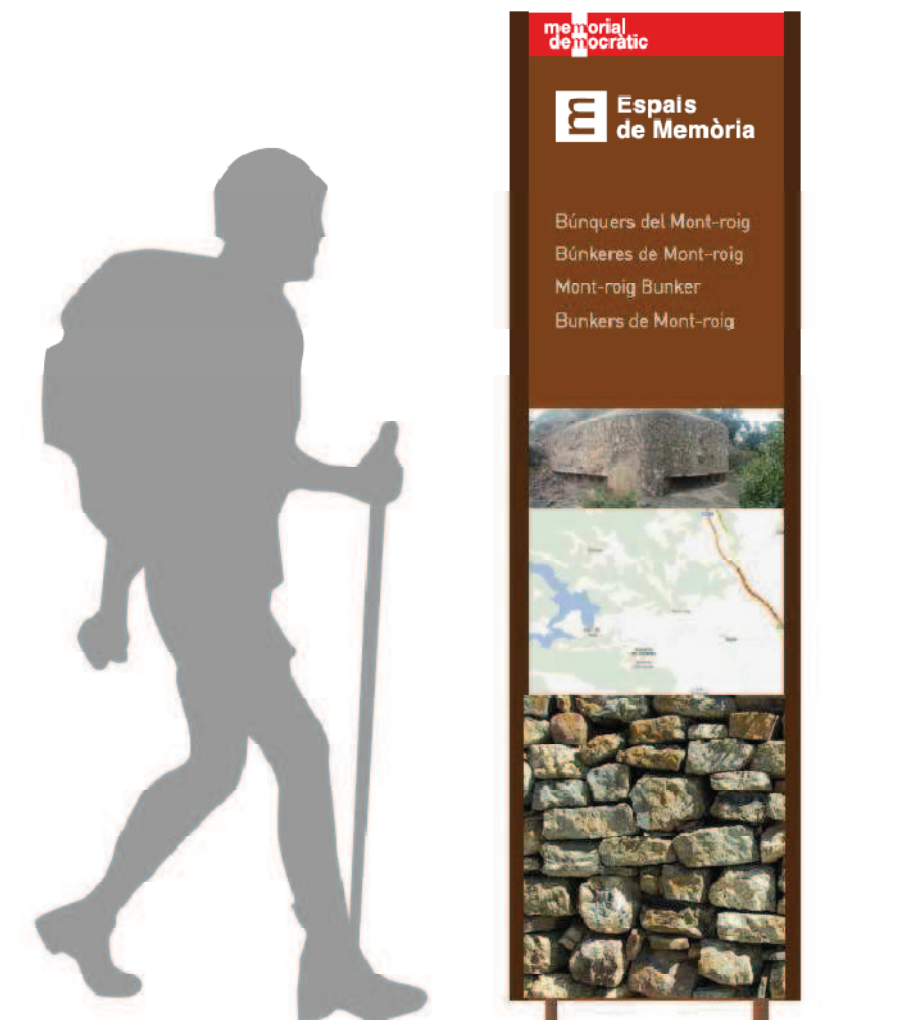
s'hi feia un través de protecció contra les granades de mà, que impedia que des de fora es pogués accedir de manera directa a l'interior de les galeries. També s'ha localitzat, en alguns d'ells, emblemes de la unitat militar encarregada de construir les fortificacions o la signatura d'un participant a l'obra. J. Brau, que data de l'1 de juliol de 1943.

"Volien embellir l'obra", remarca Alfaro. Fins i tot s'ha localitzat en una cambra un dels

tecció ha estat "la seva ubicació en terrenys rústics, pel relleu i per la situació. Això ha fet que quedessin al marge de qualsevol requalificació inimaginable", subratlla i per això afegeix que atès que són peces excepcionals mereixen ara un reconeixement oficial. "Guarden un valor humà perquè representen mesos i mesos de treball. Volem recuperar la memòria històrica. Per això, demanem respecte i protecció", conclou.

ANNEX 3

TOTEM



PLAFÓ DIRECCIONAL



INFO DAVANT BUNQUER



DÍPTIC

PORTADA



INTERIOR OBERT

